

AZ ÜRGE ÉS A FÜGE HARCA

Az utcanyelv szóállománya nem nagy fogalomkört ölel fel. Bősége, nagysága az egy fogalomra vonatkozó szinonimasorban mutatkozik meg, és szókinsét ennek szaporítása duzzasztja, gyarapítja állandóan. Az utcanyelvi kifejezések gyorsan cserélődnek, váltják egymást. A régebbit, a kopottabbat nem mindig szorítja ki az új szó. A szavak a létért való küzdelemben gyakran segítségül hívják az összes szóalkotási módot, és maximálisan kihasználják a szókölcsonzási lehetőségeket. Jól látható ez például a nő és a férfi nemére vonatkozó utcanyelvi alakulatok felsorolásából.

Nő: *csaj, csajos, nőci, nőze, spiné, spinő, spinkó, anyus, kisanya, lóny, libi, moha, szilva, szöcske, szirén, tyúk, füge, csinibaba, lédis, cura, madám, görle.*

Férfi: *apus, apafej, bádzsó, csávó, dászó, dásza, gádzsó, ipse, ipsinger, pasas, pacek, pasi, pasinger, pacinger, hapek, hapsi, krapek, szivar, szivaros, szivarka, srác, kani, tag, tatulek, ürge, pók, randa, láf, boj, miszter, kuronya, kurájber.*

Az idősebb, korosabb nőket és férfiakat – mivel érzékelteni kell, hogy nem tartoznak a fiatalok közé – más szavakkal nevezi meg az utcanyelv. A rájuk alkalmazott kifejezések ezért nem is illenek az előző szinonimasorba.

Idős nő: *szatyor, mámi, grószmámi, grószzi, amortizált spinkó,*

amortizált csaj, véncsaj, vénspiné, öregcsaj, öregszirén.

Idős férfi: *véntöki, vénpasi, öregpasi, vénkrapek, öregszivar, véncsatár, zacskós.*

Ellesett beszélgetésekből is szépen kiderül az ide sorolható azonos értelmű szavak gyakorisága, hosszú szinonimasora:

● „Innen a főtérről indult a *busz*, tele volt *vénspiné*ekkel. Én még ennyi *öregszirént* nem láttam együtt. Csak egy *zacskós* volt köztük, azt hiszem, az is *rátekerített*. No, szóval innen mentek, mer így volt ez szervezve. Cipelte mindegyik a *vackerajt, csérogta*, tolakodtak. *Franciába* mentek, hét-napos kirándulásra mentek. Többfelé is megállnak, azt dumálták az *öregcsajok*.”

● „Vitte a *krapek* a bűdöst. Csak láttad volna! A másik *pacinger* meg, uzgyi, loholt utána. *Elmarta* a *spinkóját*, persze a *kisanya* mosta a kezeit, a *pacingere* meg *összebalhézta*. Még ha valami jobb *cura* volna, de egy ilyen randáért én ugyan nem marakodnék.”

● „Az a *libi* még a *grupni székszre* se jó. Kicsi is, *sovi* is, olyan luk-szőr, csont-bőr, köll a kutyának, de nekem *semmi kanalam hozzá*. Ilyen *fügékre* nem fáj a fogam. Menjen a víz alá, ne koslasson itt körülöttem! Keressen magának olyan *ürgét*, akit *be bír bővlizni*.”

Más szavak esetében is kimutatható ilyen szinonimasor, de az mégsem ilyen hosszú. Legfeljebb a pénz különféle elnevezéseivel találkozunk még igen gyakran az utcanyelvben: *mani, lóvé, cicesz, gubesz, kinta, fitying, gelda, geldás*:

● „Mennyi *lóvét* adott a *tyálé*?”

● „Csak meg kék kenni egy kis *geldával*, majd akkor lesz kedve *melózni*.”

● „Add mög neki mán azt a *ciceszt!*”

EGY KÉTLÁBÚ ANATÓMIÁJA

Az ember és az állat közti különbséget az utcanyelv a lábak száma szerint állapítja meg. A *kétlábú* az ember, a *négy lábú* pedig az állat. A szókincs azonban arra ösztönöz bennünket, hogy egy kicsit részletesebben foglalkozzunk egy kétlábúval, mert felépítése nagyon sok rétegnyelvi kifejezés keletkezésére, teremtésére ad lehetőséget. A névátvitel és a jelentésátvitel a tárgyak hasonlósága és funkciója alapján valóban az emberi test felépítésének utcanyelvi alakulataiban jut a legszellemesebben kifejezésre. Nem sokat kell gondolkodnunk azon, hogyan is keletkezhetek és miért van szükség e szavakra, használatukra. Inkább az az érdekes, hogy a beszélők, a szógyártók más tárgykörökben megtalálják az ember testrészeinek, érzékszerveinek, anatómiai alkotóelemeinek lehető legszellemesebb és legmegfelelőbb párját. A hasonlóság megmutatkozhat méretben, formában és alakban. A funkcióbeli egyezés ennél valamivel kevesebb szóalkotásához szolgáltat alapot. A hangzásbeli egyeztetésre is akad egy-egy kifejezés, de ez nem gyakori.

Utcanyelven a *kétlábú*, azaz az ember – nemre való tekintet nélkül – a fejtől a lábáig a következőkből épül fel:

1. *Széna, szalma, szalmakazal, paróka, taraj, toll, háré, fríz, sörény, söprű*=haj.

2. *Dinnye, fűrészporraktár, fűrészpormagazin, hólyag, kókusz, koppel, séró, tök, kupa*=fej.
3. *Szemöldökfa*=homlok.
4. *Pofacímer, fizimiska, fácó, pofaberendezés*=arc.
5. *Bogyó, klikker, radar, kukk-lyuk*=szem.
6. *Legyező, légycsapó*=fül.
7. *Csőr, dózni, makk, ormány, pampura, pucika, szimatoló, pikula*=orr.
8. *Angyali kapu, lepényleső, levesfújó, vigyori, fogdózni*=száj.
9. *Légyfogó, lepedő, cmokkoló, hangporfis*=nyelv.
10. *Szájfirhang, takonyfogó, trágyadomb, morzsatelep*=bajusz.
11. *Trágyatelep, gaz*=szakáll.
12. *Nyakcsi, kókusztartó, gercsulatartó*=nyak.
13. *Előny, tejszarnok, didi, didike, mlekara, tejgyár*=mell (női).
14. *Madárijesztő, töpörtyűtartó*=váll.
15. *Demizson, pupakfészek*=has.
16. *Pumpa, villanytelep*=szív.
17. *Hólyag, levegőfűrészelő*=tüdő.
18. *Belügyminisztérium, homokzsák, malom, keszon*=gyomor.
19. *Hidrofor*=vese.
20. *Kanyar, manusbél, tunel*=bél.
21. *Dohányzacskó, vízgyűjtő, hidrofor*=vízhólyag.
22. *Völgy, siralom völgye*=ágyék.
23. *Mancs, pata, evező*=kéz.
24. *Pracli, kéznyúlvány*=ujj.
25. *Csülök, mankó, pata, sártaposó, evező, hordótartó, járgány*=láb.
26. *Térdsütemény*=térdkalács.

27. *Körmök, piszoktartó, szutyokmozgató*=köröm.
28. *Kipufogó, füstölő, lőrés, pikszlis, sarágja, suni*=far.
29. *Csuszi, uszony, kaptafás*=lábfej.

A szinonimasor elég gazdag, de mint a szöveg is mutatja, ugyanaz a személy nem ismerheti a szó összes változatát. Csakis különböző foglalkozású és különböző nemű szóhasználatából állhat össze ilyen gazdag szóállomány.

● „Várjál csak, aranyoskám! Mondtam már százszor neked, hogy hagyd békén a Marát. Érted? Hagyd a fenébe! Te törődj magaddal, ő meg megint saját magával! Hagy menjen *Olaszba*, még bírja a *járgánya*. Aztán ha elcsípi a *keselyűk*, majd lekonyul a *légycsapója*. Te ne menj vele! Most különben is *Olaszba* minden nagyon drága. Üljetek itthon a *pikszliseden*, a Mara meg *hájde*, gyerünk, menjen, ha nem *száz*. Majd *ráfázik* megint. Ha meg már a *maricában* ül, akkor *vonyíkolhat*, verheti a *séróját* a falba. Meghuzgálom a *sörényedet*, ha nem hallgatsz rám, azt a gyönyörű vöröset.”

● „Eltörte a *mancsát*, és bevitték a kórházba. Ott aztán az is kisült, hogy nemcsak a *mancsa* törött, hanem a *patája* is.”

● „Nem jó má a *villanytelep*. Elég baj. Bizony ez nekem elég baj. Mikó má a *villanytelep* nem jó, akkó csak a rosszra lehet számítani, a *csajoknak* meg lúttak.”

Ez a szellemesség többnyire durvaságot takar, mert ha jelentéstanilag egy kicsit jobban megvizsgáljuk az ember testrészeinek, érzékszerveinek rétegnyelvi megfelelőit, a legsértőbb, a legdurvább hasonlatot fedezhetjük fel. Lássunk egy-két példát.

<i>Köznyelvi szó</i>	<i>Rétegnyelvi szó</i>
fűrészporraktár	fűrészporraktár (fej)
hely, ahol a <i>fűrészpor</i> van	hely, ahol az <i>agy</i> van
fűrészpor = agy	

toll	toll (haj)
az <i>állat</i> testét fedi	az <i>ember</i> testét (fejét) fedi
állat = ember	

hólyag	hólyag (fej)
kerek, <i>levegőt</i> tartalmaz	kerek, <i>agyvelőt</i> tartalmaz
levegő = agyvelő	

Mivel az idézett szavak jelentésátvitel folytán lettek az utcanyelv népszerű kifejezései, elemzéssel könnyen kimutathatjuk, hogy használóik szellemessége és kifejezésgyártó leleményessége tulajdonképpen a durvaságnak, érzéketlenségnek, faragatlanságnak a kifejező eszköze.

AZ EMBALLAGE

Az utcanyelvi kifejezések semmiképpen sem tartoznak a szívos, hosszú életű szavak közé, a leggyakrabban mégis nyilván a ruhák neve változik. A divatosabb, szebb ruhadarab megjelenése egyik napról a másikra megteremti az új kifejezést is, és megtörténik, hogy az előzőleg használt népszerű, divatos rétegnyelvi szó pillanatok alatt kihullik a használatból, örökre feledésbe merül. Némelyik ugyan tartja magát egy ideig, de csak akkor marad meg, ha a rétegnyelvből átkerül a köznyelvbe.

Az utca nyelve az ember öltözetét, ruházatát a megfigyelt időszakban három főnév egyenértékű és egyenrangú rétegnyelvi használatával fejezte ki: *emballage*, *szerelés* és *rongy*. Mind a három egyformán jelöli a női és férfi öltözetet, a szép és csúnya ruhát, az egy személyen látható kevés vagy sok ruhadarabot.

Tartozékai a nadrág, neve *nasztró* és *lábkabát*, a zakó, neve *zacsek*. A fejen sapkát, azaz *sletyakot*, *gyerekcsinálót*, *bilit* és *koppelvédőt*, illetve *nagyharangot*, *tetűborítót*, *csatornát*, vagyis kalapot viselnek. Az ing neve *zsák* és *bolhatok*, az alsónadrágé pedig *trütyü*, *csutkatartó*, *gatyóresz*, *bugyóresz* és *gaztakaró*. A mellény *mellfedő*, a nyakkendő *kultúrmadzag*, *csirkebél* és *kötőfék*. A harisnya *lábtörlő*, a cipő *útnyaló*, *klantyyogó*, *tutaj*, *váza*, *lábváza*.

A női ruhadarabok közül a melltartónak van a legtöbb neve: *cicifix*, *diditartó*, *zacskó*, *túrózacskó*, *tejeszacskó*, *nyolcas*, *mejjkabát*, *élenjáró*, *mellszoka*, *mlecsni*.

A többi női ruhadarab neve a ruha divatosságának, sajátosságainak megfelelően változik. Így pl. egy ideig ismeretes volt a miniszoknya *csányika*, *minike*, *dupcsika* neve, a midiszoknyát *midilidi*-nek, a maxiszoknyát pedig *sleppnek*, *porszívó*-nak nevezték.

Íme néhány „szerelési” kellék szövegben való előfordulása:

● „Jó, jó, de ez az *emballage* nem hozzá való. Én már mondtam, hogy az Évica nem tud öltözködni.”

● „Le a *zacseket* meg a *nasztrót*, és gyorsan be az ágyikóba!

● „Elég sokszor kimosta a *muterja* a *berandított gaztakaróját*, és most így bánik vele, ez nem *fér* (fair) dolog.”

● „Ez nem igazi *előny*, itt a *cicifiksz* a nagy. Az nélkül nem sokat markolhatnál.”

● „Majd adnék én neki *dupcsikát!* Ki van az a nagy vörös combja, nézni is rossz!”

● „Eljöhetne hozzánk is abban a *porszívóban*, a *kéva* úgy se szeret takarítani.”

MI VAN A KESZÁBAN?

Mielőtt kinyitnánk a *keszát*, és megnéznénk, mi van benne, fejtsük meg a szó jelentését! A megfejtésben némi segítséget nyújthatnak azok a rétegnyelvi elemek, amelyek a *kesza* fajtájára utalnak. Legáltalánosabban így használják: *kesza*, emellett azonban megkülönböztetik a *belső keszát*, *kabátkeszát*, *krumplikeszát*, *nadrágkeszát*, *vekkerkeszát*, valamint a *sutyikeszát*. A „zacskó” jelentésű szerbhorvát „kesa” főnév a magyar utcanyelvben új jelentést vett fel. Nem más, mint a zseb. A *krumplikesza* és a *vekkerkesza* az órazseb, a *sutyikesza* a farzseb, a *belső kesza* a belső zseb, a *nadrágkesza* a nadrágzseb, a *kabátkesza* pedig a kabátzseb.

Ezek után készítsünk egy rövidke leltári kimutatást arról, mi mindent találhatunk a *keszában!*

1. *Dohányzacskó, bank, bugyella, kutykulla, nagyhasú, zsák, lóvéraktár, geldás* =pénztárca.
2. *Mosogatórongy, trombitatorlasz, takonypelenka, orrfirhang, bacilustemető, pucéráj*=zsebkendő.
3. *Tetűpuska, gereblye, koszmosz, koszvakaró, hárésöprű*=fésű.
4. *Lepedő, kutyanyelve, baszbankó, úticédula, béjegy*=autóbuszjegy.
5. *Személyi, lópasszus, számárpaxus, ábrázatka*=személyi igazolvány.
6. *Koporsószeg, cigi, bagóré, csibak, ci*=cigaretta.
7. *Masina, lángi, gyútika, gázkazán, upcsi*=öngyújtó.

8. *Krumpli, vekker, lógó vekker, kultúrvercajg, csüngi= zsebóra.*
9. *Gyutacs, gyútika, piros fejű, búza=gyufa.*
10. *Bricó, békaboncoló, békanyúzó, gyíkleső, éli, bicsak, bicsag, szecskavágó= zsebkés.*

A felsoroltak a legjellegzetesebb tárgyak közé tartoznak. Mellettük még egyéb apróságot is találhatunk a *keszában*. De ez a leltári jegyzék is elég gazdag ahhoz, hogy bemutassuk azoknak a tárgyaknak a rétegnyelvi változatait, amelyek mindannyiunk zsebében előfordulnak. Talán éppen ezért, mert ezek a kellékek annyira közismertek és minden emberre annyira jellemzők, az utcanyelv megbontja, tudatosan kerüli az egyhangúságot, és a legkülönbözőbb szóalkotási módokkal, a legszellemesebb fordulatokkal teremti meg az új szavakat. Néhány kifejezés keletkezésében nyilván közrejátszott az eltitkolási szándék is, hiszen a hallgatóságnak nem kell okvetlenül tudnia, hogy mit rejteget a beszélő a *kesza* fenekén.

A zseb fajtáinak megkülönböztetése a rétegnyelvben azt mutatja, hogy egész szócsalád született már a „*keszá*”-ból, de ezt bizonyítják ezek az újabb nyelvi hajtások is: *keszáros*, *keszafúró*=zsebmetsző, *keszakesza*=nagya zseb, *keszás*=zsebes.

Egy „napraforgót” sikerült rábírní, hogy árulja el, mi minden van a „*keszájában*”.

– Hogy mi van az én *keszámba*? Attul függ, mellikbe? No nézze csak, ugyebár ez itt a *belső kesza*, ebbe van a *bugyella*, ami leginkább üres, hehehe, meg itt tartom a *koszmoszt*. Ehun van e. Vagy mondjam úgy, hogy *tetűpuska*, tán jobban megérti? He. A *kabátkeszámba* nincs semmi, csak egy rongyos *trombitatorlasz*, ezt a *Dzsuritul* úgy hallottam, hogy *takonypelenkának* hívja. A *nadrágkeszám* lukas, nem bírom

belerakni a *koporsószegeket*, mer kipotyogna. A *gyutacsot* kintelen vagyok a *vekkerkészába* hordani a *koporsószegekkel* együtt, onnadj nem potyognak ki, meg hát ugye, nekem *vekkerem az nuku, néma nista* ilyen *cafrangokbul* meg *bigyókbul*, mer azokat csak a tehetősebbek viselik.

– Hol tartja az igazolványát?

– Azt én nem hordom magamná. A *lópasszusnak* otthon a hele. Pedig má *rátekertem* egy párszor, mikor a *zsaci* este kérte.

– Más neve nincs ennek a „lópasszusnak”?

– Én ennek tudom, de hallottam a mieink között, hogy mondják még *szamárpaxusnak* is, meg van, aki csak *személyinek* mondja. Hát én ezeket tudom mondani, mást nem viszek a *keszákba*. Olyan *kultúrvercajgot*, *szecskavágót* nem tartok magamná, minek az a sok himihumi, cókmók.

– Mi a „kultúrvercajg” és a „szecskavágó”?

– *Vekker* vagy *kultúrvercajg*, hát nem érti ezt? Zsebóra. A *szecskavágó* meg a *bicsag*, *brícónak* is mondják, meg *szecskavágónak*, mer avval vágják a *szecskát*, a *kaját*. Kenyeret, szalonnát, ha van.

ÉS EHHEZ MIT SZÓLNAK A FOSZILOK?

„– Kint voltak egész nyáron, ű is meg a *bratesza* is, *Németbe*. Ott van a *svesztim*, az adott nekik munkát. Előbb itthon mi *ledumáltuk* a dolgokat, *leleveleztem a svesztimmel*, és így sikerült kimenni nekik.

– Jó gyütt volna neked is egy kis *gelda*, mér nem jelentkezé nálam.

– Nem bírok én sehova se mozdulni, amióta *bekrepált* a *törzsfőnök*, isten nyugosztalja, holtakrú jót vagy semmit, de annyi bajt hagyott a nyakamba, hogy nem is tudom, mikor kecmergek ki belüle. Nagy *maher* volt az öreg, a hagyatékot még mindig nem tudtam tisztázni, mer van egy *félbrateszfélém* is, mire ott, abban a *darázsfészekben* kiismeri magát az ember, minden oldalról lemarják az ügyvédek rúla még a gúnyát is. No, a *muterkámmal* még csak kijöttem, hanem a *félbratesz* hepciáskodott, követelőzik, az egy rémes *hapsi*. Látod, *szivarkám*, sokszor az *ősök* is megkeverik az ember életét, mint a ganajt” – halljuk két, hosszú idő után találkozó ismerős beszélgetését. Mi derülhet ki ebből és a többi hasonló párbeszédből?

Az, hogy az utcanyelv szókincese gazdag, de egy területen mégis kiütözik szegénysége. Napról napra teremti az új kifejezéseket, bőkezűen bánik a neki megfelelő képzőkkel, önkényesen váltja, cseréli és szorgalmazza a hangváltásokat, tudatosan szaporítja a jelentésváltozásokat, érzelmi síkon azonban zsugori. Ezt legjobban a rokonsági – testvéri, anyasági, apasági – viszonyt kifejező szavai mutatják. A magyar

köznyelv, irodalmi nyelv, népnyelv maximálisan kihasználja a birtokos személyragokat ezekben a viszonyokban, sőt néha meg is kettőzi a birtokos személyragot a rokonságot kifejező szóban (apjukom, anyjukom), ezenkívül némely szót (öcs, hűg) szinte nem is használ birtokos személyrag nélkül. Ezzel szemben az utcanyelv rokonsági szóállományából hiányoznak ezek a nyelvi jelek, nem használja a birtokos személyragokat, vagy nagyon ritkán alkalmazza őket. Már maguk az utcanyelvi kifejezések is elég ridegek, hányavetiek érzelmi szempontból, s ezt a tulajdonságukat fokozza a ragok tudatos kerülése.

Anya: *kéva, úrnő, muter, muterka, cárnő.*

Birtokos személyragos alakok: *muterom, muterkám, kévaø, cárnőø, úrnőø.*

Apa: *tyále, törzsfőnök, serif, fater, fati, fatkó, tájó.*

Birtokos személyragos alakok: *faterom, tyáleø, törzsfőnökø, serifø, fatiø, fatkóø, tájóø.*

Nagyanya: *öreglány, öregcsaj, szatyorka, nagy.*

Birtokos személyragos alakok: *öreglányø, öregcsajø, szatyorkaø, nagyø.*

Nagyapa: *vénfater, tőkősfater, kos, nacó, nagy, polgármester.*

Birtokos személyragos alakok: *vénfaterø, tőkősfaterø, kosø, nacóø, nagyø, polgármesterø.*

Testvér:

leány: *szesztra, sveszti;*

fiú: *bratesz, bratyesz, burázer.*

Birtokos személyragos alakok: *szesztraø, svesztim, brateszom, bratyeszom, burázerom.*

Szülő: *ős, öreg, foszil, ősök, öregek, foszilok.*

Birtokos személyragos alakok: *ősø, öregø, foszilø.*

Amint látjuk, a birtokos személyragozott alakokat ezekben

a kifejezésekben rendszerint elhagyják, és a szövegkörnyezetből derül ki, hogy az illető családtag, rokon kihez tartozik, vagy pedig más nyelvi jellel adják a hallgatóság tudtára, hogy kinek a hozzátartozójáról közlik az információt.

Pl. Az anyja a gyárban volt. *A kéva a gyárban volt.*

Az apjuk nagyon mérges. *A törzsfőnök nagyon mérges.*

Apám adott pénzt. *A tyále adott manit.*

Meghalt a nagyapja. *Bemurdelt a tökösfater, a Misáé.*

Sokat kiabál rám a nagyanyám. *Sokat rikácsol rám a szatyorka.*

Gazdag szülei vannak. *Gazdag foszilok az övéi.*

Mit szólnak ehhez a szüleid? *Mit szólnak ehhez az ősök?*

FLÓRA ÉS FAUNA

„– És ehhez mit szól a *serif*, hogy ilyen *klassz sas* lett a *csajból*? – Mit szólna. Nem is *lássá*. Alig van otthon. Délelőtt a gyárban *melózik*, délután meg *fuszik*. A *fakukacokat* keresik mindenhol. Összeragaszt egy-két priccset, és megkeresi a familiának a *manit*, meg neki is jut egy kis *szityóra*, néha itt-ott egy *estikére*, és az *öregnek* nem kell semmi több. A kis *csaj* meg azt csinál, amit akar. Különbem sem mer neki szólni a fater, mert nagyon raplis. *Kaktusz*, nem érdemes vele lár-mázni” – halljuk a nagyvárosi utcán, s bizony, ha nem férkőzünk a „napraforgók” bizalmába, néhány kifejezés örökre érthetetlen, megfejthetetlen marad számunkra, mert az utcanyelvben elég szép számban jelentkeznek az ilyen sajátos jelentésű növénynevek és állatnevek. Bár a köznyelv is él gyakran azzal a lehetőséggel, hogy valakinek a tulajdonságát, foglalkozását, alakját, formáját az állatvilág és a növényvilág neveivel, tulajdonságaival írja le, vagy egyszerűen behelyettesíti az illető köznyelvi alak helyébe, az utcanyelvi és a köznyelvi névalakok között mégis mutatkozik különbség. Az utcanyelv használja a szemléletességet, vagányságot, lenézést és a gúnyt merészebben, szellemesebben, esetleg szemtelenül is összpontosítja egy-egy ilyen névben:

estike (csak este virágzó növény)=utcalány;

kaktusz (tüskés, szúrós növény)=állandóan veszekedős, izgága, házsártos személy;

fakukac (fában élő, a fát rágó rovar)=asztalos;

hínár (szerteágazó indájú, mindenre rácsavarodó, rátapadó vízi növény)=szemtelen, tolakodó személy;

polip (az áldozatát csápjáival megragadó vízi állat)=szemtelen, rámenős személy;

sas (nagy körmű ragadozómadár)=lakkozott körmű nő;

cápa (nagy testű hal)=másállapotú nő;

meztelen csiga (állat, amelyiknek nincs háza)=szegény, nincstelen ember, koldus;

kenguru (erszéyes állat)=1. pénzes, gazdag, ember,
2. másállapotú nő.

A személyt megnevezhetik az állat hangjának felhasználásával is, azaz az állat hangját jelentő igét továbbképezik, és így utalnak vele a személyre:

brekegős → brekeg (béka)=lassan, szaggatottan beszélő;

vartyogós → vartyog (béka)=panaszkodó, rimázkodó;

csérogó → csérog (madár)=könyörgő, kunyeráló;

zümmögész → zümmög (rovar, méh)=táncdalénekes;

kodácska → kodács (tyúk)=tehetségtelen énekesnő;

kukorékolda → kukorékol (kakas)=férfiasságával dicsekvő személy;

nyerítész → nyerít (ló)=énektanár.

A LEFOKOZOTT MACA

Az utónevek és a vezetéknevek is szerepet kapnak az utcanyelvi szóalkotásban. Mivel az utónevek becézett formái már eleve hangulatosak, szívesen használják őket, de köznevesített formában. A hasonló foglalkozású, jellemű és küllemű személyek gyűjtőneveként gyakran szerepelnek, így elvesztik tulajdonnévi funkciójukat. Többes számú alakjaik éppúgy használatosak az utcanyelvben, mint az egyes számban levők:

Macá	<i>maca, macák</i> =utcalány, utcalányok;
Vica	<i>vica, vicák</i> =utcalány, utcalányok;
Teca	<i>teca, tecák</i> =utcalány, utcalányok;
Rúzsi	<i>rúzsi, rúzsik</i> =agyonsminkelt leány, agyonsminkelt leányok;
Verka	<i>verka, verkák</i> =vénkisasszony, vénkisasszonyok;
Pali	<i>pali, palik</i> =rendőr, rendőrök;
Jancsi	<i>jancsi, jancsik</i> =könnyen befolyásolható fiú, könnyen befolyásolható fiúk;
Pista	<i>pista, pisták</i> =kicicomázott férfi, kicicomázott férfiak.

A vezetéknevekre emlékeztető vagy hasonlító kifejezésekben gyakoriak a családnévre utaló elemek, a hovatartozást kifejező magyar vagy szerbhorvát képzők és a becéző képzők; de ezek nem tulajdonnévi eredetűek, noha azokra emlékeztetnek:

dutyiházi, dutyiházik=aki sokat volt a börtönben, akik sokat voltak a börtönben;
dutyifalvi, dutyifalvik=aki sokat volt a börtönben, akik sokat voltak a börtönben;
mondovics, mondovicsok=aki sokat hazudik, akik sokat hazudnak;
gurítovics, gurítovicsok=aki sokat hazudik, akik sokat hazudnak;
doktorovics, doktorovicsok=ápoló, ápolók;
mozogi, mozogiac=állandóan szaladozó személy, állandóan szaladozó személyek;
bújócki, bújóckiac=megszökött, bujdosó személy, megszőkött, bújdosó személyek;
dilinkóci, dilinkóciac=szélhámos személy, szélhámos személyek; bolond, bolondok;
klotyinger, klotyingerec=részegec személy, részegec személyek;
faszinger, faszingerec=jó, megbízható barát, jó, megbízható barátok.

Szövegekben, mondatokban így fordulnak elő:

„Összemarakodtak a vicák. Alig tudta őket szétszedni a pali.”
„Ne adj manit azoknak a klotyingerecnek, mert sohasem kapod meg.”

„Kérdezd meg, hátha a verkánál van mozijegy!”

Alakilag némelyik szokatlan, de a hangsor hosszúsága, a képzők céltudatos használata tréfálkozásra, játékoságra utal. Néhány közismert szerbhórvát vezetéknev átkerült a magyarba, és köznévként alkalmazzák, mint pl. a *Golubović, golubovics, golubovicsok*=szerelmeépár, szerelmeépárok. Ebben

az alakulatban a *golub* „galamb” főelem lehetett az átvétel oka, mint ahogy a *Konjović*, *konyovics*, *konyovicsok*=buta, buták alakulatban kimutatható a *konj* „ló” főnév.

Ugyancsak vezetéknevre emlékeztetnek az efféle utcanyelvi alakulatok is: *dupetovics*, *dupetovicsok*=nagy farú, nagy farúak, amelyben a szerbhorvát *dupe* „far”, „ülep” jelentésű főnév a főelem, *dunkelovics*, *dunkelovicsok*=buta, buták, amelyben a német *dunkel* „sötét” jelentésű melléknév a főelem.

Általában lenézés, lefokozás jellemzi azt a magatartást, amellyel a beszélő az ezekkel a nevekkel illetett személyekhez viszonyul. Felettük állónak, többnek képzelet magát náluk, ez olvasható ki a beszédhelyzetekből is.

Az utcanevek és a vezetéknevek, valamint a hozzájuk hasonló alakulatok különféle formái így mutatkoznak meg beszédhelyzetekben:

● „Szétverem a fejedet, ha nekem azzal a *dutyiházival* lófrálsz. Nem hozzád való. Megértetted? Tanájjon magának hozzá való *macát*, de tégedet hagyjon békébe, mer megmondom apádnak is, oszt az ellátja a bajodat. Nem köllenek nekünk ilyen *dutyiházik!*”

● „No aztán, mondom ott a szomszédasszonynak, hogy nézze csak, az a *rúzsi* nem vett *buszjegyet*, és most nagyon kellett magát, illeg-billeg a *kontrollórnak*. Hát jó megjósoltam, addig-addig magyarázott ott neki, még meggyőzte a *kontrollórt*, hogy vett jegyet, de most nem tanájjá sehol. Persze hogy semmi baja se lett! De ha én velem van ez!? Csak velem történne ilyesmi meg!? Az ilyen vín *szatyorral* még duplán megvetetné a jegyet. Az *öreglányok*, a *verkák* rátesznek mindenhol, még a *buszba* is.”

● „Láttátok volna azt a sok fehér köpenyes *doktorovicsot!* Egész *defilé* volt, mondtam is a Janinak, no itt többen vannak a *doktorovicsok*, mint a betegek.”

KINEK RÖTYI, KINEK SPICLI . . .

A rendőr különféle elnevezéseinek utcanyelvi változatai nagyon szépen tükrözik az interakciós viszonyban állók belső csoportosulását, megoszlását. A különféle alakváltozatokat mindannyian megértik ugyan – vagyis a jelzés és a visszajelzés tekintetében egyenrangú feleknek bizonyulnak –, de ha kiemeljük és tovább vizsgáljuk a rendőr nevére vonatkozó nyelvi elemet, feltétlen rétegződést mutathatunk ki közöttük. A bűnösebbek és az elvetemültebbek a durvább alakváltozatokhoz folyamodnak, az ártalmatlanabbak pedig enyhébb megvetéssel, azaz kevésbé durva kifejezésekkel illetik a rendőröket. Az összegyűjtött szavak alapján a következő csoportokat állíthatjuk fel:

- I. Durva, sértő szóalakok:
dögkeselyű, fogdmeg, kopó, vérszopó, vérnyaló.
- II. Enyhébb, kevésbé sértő szóalakok:
spicli, kánya, ijesztő, fejvadász, betonverő, pandúr, kalapos.
- III. Enyhén tréfás szóalakok:
heku, hekus, kékangyal, kékmadár.
- IV. Tréfás szóalakok:
cajga, cajkás, cajkó, cájó, kengur, milek, milipista, Pali bácsi, pléhasú, saci, zsáca, zsácó, zsaci, rötyi.

A felsorolt kifejezésekben természetesen hiába keressük az érzelemnek a legegyszerűbb megnyilvánulását is. A nyelvi

elem itt mint egyetlen lehetőség jelentkezik azoknak a megvetésére, akiktől a beszélő felek a valóságban tartózkodnak, félnek vagy menekülnek. Ezekben a szavakban még a szellemesség is a megvetést sugallja.

A beszélő feleknek a rendőrhöz való viszonyától függően az utcanyelvet beszélők közt kisebb csoportok alakulhatnak ki. Ezek a csoportok jól mutatják, hogy magán a rétegnyelven belül is keletkezhetnek kis mikroközösségek, amelyek azonos magatartást tanúsítanak a kívülállóval szemben. Szavaik között néha csak árnyalatnyi különbség mutatkozik, de ez is viszonyt, magatartást jelez. A kicsinyítőképzős formák – akár magyar kifejezésekből keletkeztek, akár kölcsönzött szavak – gyakoribbak, elterjedtebbek, s némi közeledést mutatnak a kívülálló és a rendőr viszonyában. Ezek a szóalakok inkább a fiatalok körében használatosak. Nagyon sok átkerült közülük a diáknyelvbe is, illetve abból kölcsönözték őket. Ezek könnyen fel is ismerhetők, azaz ha halljuk őket, nyomban tudjuk, hogy a rendőrről vonatkoznak. A durvább, a sértőbb, a gúnyszerűbb kifejezések némi elzárkózást is mutatnak, azaz egyikben vagy másikban már kideríthető a titkolozási szándék. Ezért az ilyen szövegek megfejtése több gondot okoz a be nem avatottaknak, s ritkábban is hallhatunk ilyenfajta beszélgetéseket, szövegeket, mint az alábbiak:

„– Elküldték abba a magas iskolába, *ijesztő* lesz belüle. Elég erős bika, lehet is belüle az.

– Hát ezek valók *kopónak*, nem azok a kis gircsásak.”

● „Itten Zsednikné, arrább meg Szentamásná szokott lenni a *bóbitás kocsi*, mellette meg a *dögkeselyűk*. Mindjárt *letejelheted a pirosat*, ha megállít. Csak felemeli a *palacsintasütőt*, akkor már nyithatod a *keszúdat* meg nyújthatod a *gercsula-*

tartódat köröszkül az ablakon. *Dumcsizni*, vitatkozni nem érdemes a *kopóval*, mert akkor *begurul* és még jobban *ráfázol*. Add a *kintát*, és oszolj tovább!”

Inkább az ilyen beszédhelyzetekkel találkozunk gyakran:

● „Nem büntette meg a *pléhasú*, látta, hogy még kis butus gyerekek ezek. Azért *összeköpték* magukat, mikor rájuk szólt olyan mérges hangon, hogy mit csinálnak. Hát a *cájók* között is van ilyen is meg olyan is, egyik jobb, másik rosszabb, *pipásabb*, milyen a természete, vagy mit tudom én.”

● „– Kinek adták oda az igazolványt?

– A *mileknek*, annak a Dragannak, majd az továbbítja.

– Persze, majd beviszi, ismerem én is, az rendes *milek*.”

● „– Állt szegény *kengur*, nem is tudta, merre fordíjja a *kabakját*, akkora volt a forgalom.

– Hát te sem lettél volna ügyesebb. Ilyen tikkasztó hőségbe ott állni! Étlen-szomjan! A *kengur* is csak ember.”

A ZABMOTOROSTÓL A SÁRKÁNYIG

- „Kölcsönadod a *drótkecskédet?*”
- „Dubrovniktól Splitig *fehérgőzösön* mentünk.”
- „Ebbe a *taligába* nem viheted a *madmazellákat.*”
- „Megállt a ház előtt a *mercike*, csak láttad volna, mint a hajó, úgy úszott, ahogy befordult a sarkon.”
- „Összetörte a *ládafiát*, de neki nem lett semmi baja.”
- „Odaadja neki a *fatkója az emőkét*, és akkor elmehetünk azzal Verbászra.”
- „Ezt az átkozott *bűzdarálót* köllött kísérni egész Topolyától Szabadkáig.”
- „A *princézába* nem engedél be, mi, de ebbe a *papírsákba* beülhetek!”
- „Az *úrikatulya* tönkrement, pedig nem sokat hajtották. Úgy kellett lefejteni az útszéli fáról.”
- „A *kultúrfityónál* ez másképpen van, ott így kell váltanod.”

- „Köll a frásznak az a *sztóbajos*, én *golcsit* szeretnék.”
- „Már kiment a divatbul a *szőrös taxi* Zomborban is, Szabadkán is, meg Újvidéken is. Inkább úgy heccből utazgat valaki ide-oda vele, ha ráakad az állomásná.”
- „– Szegény jó *pikszli*, kimustrálták, pedig sokat kivitt Palicsra. Most *szardéniakonzerven* járnak a szabadkaiak. – Nyáron csakugyan *szardéniakonzerv*, nem hiába nevezték el így’ – halljuk naponta a fentiekhez hasonló mondatokat, párbeszédet. A közlekedési eszközök rétegnyelvi elnevezéseiből nagyon könnyen összeállíthatnánk hát egy kisebb szótárt. Ez a szótár azonban abban különbözne a szokványos értelmező vagy csoportnyelvi szótáraktól, hogy bemutatná a járművek egymáshoz való viszonyát, hierarchikus rendjét. Ugyanis az utcanyelvben ez is kialakult, és szabályszerűen betartják. Egyfelől a közlekedési eszközök sokfélesége kívánja ezt meg, másfelől pedig a járművek állandó fejlődése, korszerűsödése. A mennyiség és a minőség nagyon jó táptalaja a közlekedési eszközök utcanyelvi burjánzásának. A fitymálók, a válogatók, a csavargók, a gúnyolódók, a naplopók éberem szemmel tartják a változást, a járművek elavulását, kiöregedését, pusztulását, illetve az újak feltűnését. Ha mindenik szót nem mutatjuk is be, nézzük meg legalább néhány jellegzeteset a járművek utcanyelvi szótárából!

Szekér, lovas szekér=*zabmotoros, csigajarat*;

fiáker=*szőrös taxi, lötyөгtető*;

kerékpár=*drótkecske, csőkecske, csőszamár, kontrás, drekk*;

motorkerékpár=*sporhet, pufogó*;

autó=*csecedoboz, gerlefészek, úri fogat*;

villamos=*pikszli, szardéniásdoboz*;

vonat=*kehegő, kávédaráló, mákdaráló*;
autóbusz=*szardéniakonzerv*;
hajó=*teknő, fehérgőzös, hajcsi*;
repülő=*repcsi, repcsike*.

Ez a rövid szójegyzék is tanúsítja, hogy az utca nyelvében a gúnyolódás, a lenézés – mint a szavak keletkezésének egyik indítéka – a járművek korszerűsödésével, divatosságával együtt csökken. A régebbiek, az avultabbak, a halálraítéltek esetében a jelentésváltozás, jelentésátvitel sorozatával találkozunk, a modern, kényelmes közlekedési eszköz elnevezéseiben viszont már jóval kevesebb helyet kap a csúfolódás; inkább csak egy egyszerűbb nyelvi elem, a kicsinyítő képző különbözteti meg a köznyelvi kifejezést a rétegnyelvitől.

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogyan különbözteti meg az utcanyelv a márkásabb, divatosabb járművet az egyszerűbbtől. Erre különösen jó példa a személygépkocsik típusainak megnevezése.

A sokat használt, divatjamúlt, silányabb, egyszerűbb gépkocsiknak általában *dragacs, doboz, ócskavas, katulya, konzerva, köhögős, kordé, taliga, rosszvas* a neve. A használatban levő, népszerűbb típusok között ilyen nevekkal találkozunk:

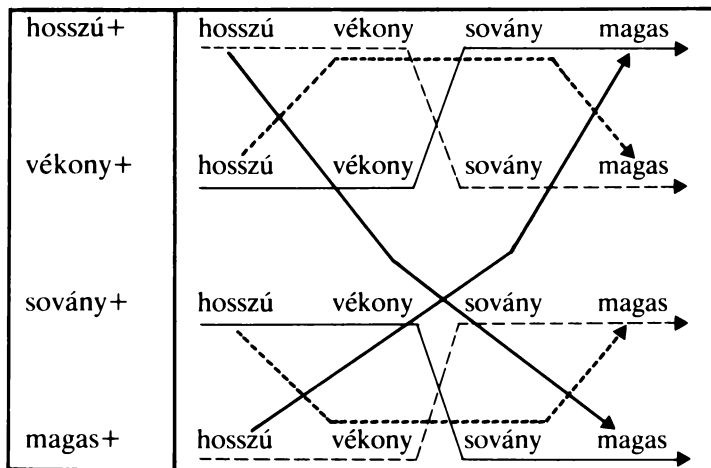
Trabant=*szappantartó, furnérláda*;
Wartburg=*büdösburg, büdöske, búzdaráló*;
Škoda=*skodaláda, skódi*;
Zastava 750=*krityó, fityuka, gebeszke, krumplihordó*;
Zastava 101=*kultúrfityó, kaszli, sztóbajos*;
Zastava 1300=*úrikatyula, úrikatulya*;
Volkswagen 1200, 1300=*cserebogár, folci*;
Lada=*ládafia*;
Volkswagen-Golf=*golcsi, golcsesz*;

Volga=*balga*;
Ami 6=*emőke*;
Dyane 6=*sátor, papírsák, lisztesláda*;
Mini Morris=*Móricka*;
Renault 4=*rencsi*;
Opel Rekord=*rekorder*;
Peugeot=*zsozsó*;
NSU Prinz=*princéza*;
Mercedes=*merci, mercike*;
Ford=*lédi*;
Citroën DS=*sárkány*.

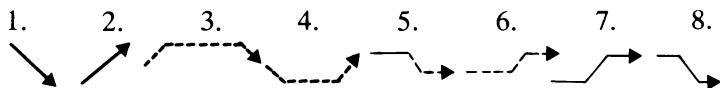
Amint látjuk, a selejtezés, a gúnyolódás, a fitymálás és az irónia itt sem hiányzik, sőt nagy szerepet játszik a gépkocsik ranglistájának utcanyelvi összeállításában.

HOSSZÚVÉKONYSOVÁNYMAGAS

A köznyelvben is ismeretes és használatos *hosszú*, *vékony*, *sovány* és *magas* kifejezések fonódtak egyé az utcanyelvben, hogy egy jól látható testi tulajdonságról, azaz a méretről informáljanak bennünket. Ez a négy kifejezés funkciója tekintetében ugyan tárgyakra is utalhat, de jelen esetben csak arról a jelentésköréről szólunk, amelyik az emberre vonatkozik. Ilyen szempontból viszont rokonértelműséget mutathatunk ki a *hosszú* és a *magas*, illetve a *vékony* és a *sovány* között. Egyfelől ezért is forrhattak olyan könnyen egyé. Az összefonódás másik jellegzetességét pedig abban kell keresnünk, hogy külön-külön mindegyik magában hordozhatja a másik jelentésének a lehetőségét is. Ennélfogva semmi akadálya, hogy egyetlen melléknévvé forrjanak össze, és használójuk egyetlen elemnek tekintse őket. Összetartozásuk jól látszik az alábbi táblázatból is.

Az összetartozást a táblázat alapján több irányban is kimutathatjuk.

Az illető személy alkati tulajdonságát a „hosszúvékonysoványmagas” szónál azonban még egy nyelvi jelenséggel teszik szembetűnővé a rétegnyelv használói. A szó hangalakjának hosszúsága, azaz a szokatlan hosszú hangsor kelti fel még az érdeklődést. A piszkálódó, gúnyolódó hang ezáltal felfokozódik, és a szó igazi rétegnyelvi elemmé válik. Az ilyen több elemű összetételek ritkán fordulnak elő az utcanyelvben. Talán azért tartoznak a ritkaságok közé, mert a többi utcanyelvi kifejezéshez képest összetettebbek.

Az emberi tulajdonságok rétegnyelvi szavai általában egyes kételemű kifejezések vagy pedig szókölcsonzésból származnak. A belső tulajdonságok közül leggyakrabban a butaságot, ügyetlenséget és gyávaságot gúnyolja az utcanyelv. Az ügyetlen, gyámoltalan helyett ezeket hallhatjuk: *neszretya*, *neszretykó*, *neszpretnyávkó*, *pali*, *bakszuz*, *balek*, *maflicsek*. A butákat a *bunkó*, *balfék*, *vízfejű*, *tökkelcsapott* szóval illetik.

Az ember testalkatára utaló szókincs ennél gazdagabb. A magas személyt tréfásan így is nevezik: *égimeszelő*, *villámhárító*, *felhőkarcoló*, *toronypucoló*, a soványra pedig ilyeneket mondanak: *fogpiszkáló*, *piszkafa*, *mrsávkó*. A kövéreket *debelykó*-nak, *dagi*-nak, *pacalgyuri*-nak, *kiskocá*-nak, *háji*-nak, *hájfejű*-nek, *hájtömeg*-nek, *kulimászraktár*-nak nevezik.

Általában, ha megfigyeljük az eddig felsoroltakat, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ember tulajdonságait jelző rétegnyelvi szókincs nem túlságosan durva. Még a kancsalra utaló *csillagszámoló*, *csillagvizsgáló*, *csillagbámuló*, *kertbenező*, vagy a nagyfülűre vonatkozó *kajlamuki* és *legye-*

zős kifejezések is az enyhébbek közé tartoznak. Inkább a tréfálkozni akarás, a viccelődés teremtette őket, azt mutatják az alábbi szövegek is:

● „Jó *toronypucoló*, ugye? Biztosan kétszer állt sorba, mikó a magasságot osztogatták.”

● „A Dezső ballag mellette, kész *villámhárító*, a *csaj* meg mint a kis *mitugrász*. Nem is tudom, hogyan *dumcsizhatnak* egymással?”

● „*Mrsávkó* vagy *debelykó*, nekem egy kutya, csak ne legyen szemtelen.”

● „Alig bírt begyünni az ajtón az a *kulimászraktár*. Hozta azt a nagy *demizsonját*, csak úgy túrta maga előtt.”

● „Nagyon *sovi*. Mintha a *muterja* nem adna neki *kaját*. Pedig egyszer láttam, hogy jó *zabel*, eleget *zabel*. Mégis olyan *fogpiszkáló*.”

● „Az egy *neszpretnyávkó*, nem megyek én vele táncolni.”

„Ott volt a *disznóklúdba* az az *égimeszelő* is, bámult lefelé, mert jóval nagyobb a többinél. Mindenkit lenéz.”

● „Á, nincs semmi baja! *Hosszúvékonysoványmagas*. Ilyen a *szortája*.”

● „Lekent a *legyezősnek* egy nagy tacslit, mer *fölhergelte*.”

● „Majd megijedek ilyen *kajlamukitól*, nem?”

● „Azzal a *csillagvizsgálóval* jár a Marcsi? Hát igaz, nem olyan csúnya *srác* emígy.”

● „Ilyen *balfékkal* szóba se állok.”

● „Majd a *pacalgyuri* megeszi a szalámit, úgyis mindig jajgat, hogy éhes. Könnyebb egy ilyen *pacalgyurit* ruházni, mint etetni.”

HULLAJÓ ÖTLETEK

A csoporthoz való ragaszkodás, a bandához való tartozás vagy az elkülönülés szándéka az utcanyelv használóit folyamatosan szóteremtésre ösztönzi. Az állandóság igényén kívül azonban fennáll a különlegeset, csodálatosat, megdöbbenőt alkotni akaró kívánság is. Ezt a hajszát, ezt az állandó erőlködést és újítást tanúsítják azok a túlzó jelzők, amelyekkel nap nap után találkozunk, nem ritkán a köznyelvben is. A jó, szép, kitűnő, kifogástalan helyett az utcanyelvben ezeket a jelzőket találjuk meg: *oltári, oltáros, haláli, halálos, hulla, tuti-tuti, tuttó, picikátó, faja, fajcsek, fájinger, claja, klafa, atomi, klassz, klaja, klasszinger, állati, világi*. A rosszra, csúnyára kevesebb túlzó jelzőt alkalmaznak. Többnyire a *lepra, tők, pöce, randicsek* kifejezésekkel találkozunk. A jó tulajdonságot hangsúlyozó túlzó jelzőknél felfigyelhetünk arra a jelenségre, hogy közülük néhány a köznyelvben éppen az ellentétes jelentéssel használatos. Pl. *hulla, állati*. Amíg eljutott az utcanyelvig, olyan jelentésváltozáson ment át, amely a vele ellentétes tulajdonságokat jelzi, hangsúlyozza.

A könnyű és a nehéz esetében ugyancsak kimutathatjuk a túlzó jelzők népszerű használatát. Ha valami könnyű, akkor *vizes, nedves, csúszós, mázlis*, a nehéz pedig *meredek, rázós, zötyögős, rothadós, csomós, putyús, govnáros, fázós*.

Néhány szó mellé már oda is tapadtak ezek a jelzők, s mint utcanyelvi szóösszetételt gyakran használják őket: *hullacsinos*=nagyon csinos, *hullajó*=nagyon jó.

Néhány közülük most van a tapadás útján, azaz még nem tartoznak egészen össze, de gyakran egymás mellett szerepelnek: *fázós ügy, rázós ügy, csomós ügy, klassz dolog, putyús dolog, állati dolog.*

Ellesett bizalmas beszélgetésekből, civakodásokból és naponta használatos köznyelvi szövegekből ilyen mondatokat emelhetünk ki:

- „Ez csak egy kis *vizes ügy*, nem köll betojni!”
- „*Csúszós eset* volt, gyorsan kilábalt belőle a csaj.”
- „*Csomós* egy dolog, de majd utánanézőnk, hátha valamit lehet tenni.”
- „*Meredek*. Nagyon *meredek*. Nem hiszem, hogy bírok segíteni, nagyon összezagyválta a *pasi*.”
- „Hej, ilyen *govnáros* ügyekkel már nyakig vagyok!”
- „*Állati* jó ötlet. Elmegyünk mindannyian hozzájuk, *faja* lesz. Jó kis *kéglije* van, biztos *faja* lesz.”
- „*Klasszinger* kis *spinő*.”
- „Megcsinálta a *tranzit, tuti-tuti*, azóta nincs baj.”
- „Köll a *frászkarikának* ilyen *ipse!* Mindig valami *fázós ügyekkel* van körülvéve.”
- „No ugye, mondtam én, hogy amit a Bátor megcsinál, az kifogástalan lesz. *Picikátó*. Most eldicsekedhetsz vele.”

- „Jaj, olyan szoknyát hozott Olaszból! *Világi*. Érted?”
- „Ezt a *randicsek stiklát* én ugyan fel nem venném.”
- „Nincs abban semmi jó. *Lepra* az egész, anyukám.”
- „Takarodj! Ilyen *pöce srácokkal* szóba sem állok.”

RANDESZ EGY CSINYA KÉGLOVICCSAL

● „Hétre mentem *randeszra*. Nem gondoltam, hogy ez a *krapek* eljön, de mégis megvárt. Aztán kiderült, hogy van egy jó kis *kéglije* ott a Piac utcában. El is mentünk mindjárt.

– Aha, te csak *kéglovicsokkal* jársz *randeszra*, mióta a *muterod* kiverte a *balhét*?

– Nemcsak azokkal, de minek szedjek fel mindenféle *csóringereket*. Ez a tag még *csinya* is, azér nem is gondoltam arra, hogy sikerül, hogy eljön a *randeszra*. *Németben melózott* sokáig, mutatta, mennyi mindent hozott haza. Az a fantasztikus színes tévé, a nagy *gramcsi* meg a sok lemez! Nagyon *faja* volt. Látom van *manija* is, sok valutát összekeverhetett” – meséli barátnőjének egy „napraforgó”. Értjük szavait, csak némelyik kissé szokatlan, hangzása, hangalakja más, hangulatosabb, érdekesebb a többi kifejezésnél, képzés tekintetében nem a szokványos módon alkotja a szavakat. Milyen végződésű szavak ezek, és miért használják olyan szívesen őket?

Az utcanyelvben használt képzők szerepe a hangulatkeltés. Ezt a célt csak akkor érhetik el, ha szokatlan funkcióban jelentkeznek, hangulatfestő hatást keltenek.

A beszélők tudatosan csakis a megfelelő képzőket használják a szóalkotásra, mert csak így gyárthatnak igazi utcanyelvi szavakat. A játszi szóképzés nem ritka jelenség a köznyelvben sem, és a népnyelv is szívesen alkot vele új kifejezéseket. Hogy az utcanyelvet megkülönböztessék ezektől a köznyelvi, illetve népnyelvi alakulatoktól, a szócsinálók e képzők közül

is a kivételesebbeket használják. Rendszerint a ritkán előforduló főnévképzőket alkalmazzák, és olyan szavakhoz ragasztják, amelyeket a köznyelv vagy a népnyelv nem használna fel, vagy csak nagyon ritkán alkalmazna szóképzésre. Ezzel fokozzák a tréfálkozást és a csúfolást. Kölcsönöznek más nyelvből is képzőket vagy felelevenítenek szövegeket, és azokat alkalmazzák formánsként a magyar utcanyelvben:

csinya=csinos;
finya=finom;
bakesz=katona;
kajesz=étel;
randesz=randevú;
dincsi=dinár;
zsvákó=rágógumi;
kéglóvics=lakástulajdonos;
repcsi=repülő;
zsugi=kártya;
gramcsi=gramofon;
csóringer=szegény.

A képzők előtti alapszó lehet változatlan, de gyakran módosul is, pl. megrövidül, az összetétel tagjaira bomlik.

CSINI DOKI, CSAK EGY KICSIT SOVI!

„Képes volt elmenni az *ambulantába*, csakhogy meglássa az új *dokit*. Aztán dicsekedett, hogy milyen *fér* volt vele szembe a *doki*, meg hogy milyen *csini*, csak egy kicsit *sovi*. Majd itt meghízik a faluba. Gondolom, azért ez a *doki* is jót gondolt magába, mikor meglátta a *kisanyát*” – mondja kissé irigykedve egy leány az utcasarkon barátnőinek. Pedig nem is „napraforgó”.

Csini, doki, sovi, fagy, csoki, halljuk lépten-nyomon, és használjuk valamennyien az -i kicsinyítő képzős alakulatokat. Ezért e képző gyakorisága, népszerű volta alaposabb körületekintésre kényszerít bennünket, hiszen az utcanyelvben minduntalan találkozunk a vele képzett szavakkal, kifejezésekkel. Az utóbbi években pedig azt kell tapasztalnunk, hogy egyre több ilyen képzős alak fordul elő a köznyelvben is.

Ha megvizsgáljuk az -i képzős származékokat és azt, hogy az alapszó milyen szófajhoz tartozik, máris leszűrhetünk egy-két következtetést. A gúnynevek, csúfnevek között gyakoriak az ilyenek: *Nyúzi, Nyomi, Pucoli, Rőfögi*.

● „Ott volt a *Rőfögi* is meg a *Dzsámbólája* is a *hephajon*. Annak a *Rőföginek* éppen nem nagyon örültek, mert tudod, mikor az *zsderál*, akkor úgy nyög meg *rőfög*, mint a disznó. Nemhiába adták neki a *Rőfögi* nevet.”

Ezekben a névalakokban az alapszó ige, azaz viselőjére az ige jelentése jellemző. A képző ebben az esetben tehát igehez járult, nem a megszokott, a magyar nyelvben szokásos, bevált alapszóhoz kapcsolódott. Ez a szokatlan kapcsolódás

nemcsak a képző játékos keletkezésére és játékos voltára utal, hanem a vele képzett szót is olyanná teszi. A játszi szóképzés azonban előfordul köznevek esetében is, azaz ha egy személynek a jellemző cselekedetét kiemelő alapszóhoz hozzájárul az -i képző. Ilyenkor az újonnan képzett szó egyaránt vonatkozik mindazokra, akikre ugyanezek a cselekvések jellemzőek. Pl. *fázi*=fagyos személy, *vakari*=vakarózó személy.

Ezekben az utcanyelvi kifejezésekben a játszi hangulatot, a tréfás szituációkat fokozhatja az ige módosult jelentésű alakja is, tehát nem szükséges, hogy a cselekvést kifejező szó az alapjelentésével szerepeljen:

büfög=mindenbe belebeszél *büfögi*=okoskodó személy;
lötyög=táncol *lötyögi*=a táncért bolonduló személy;
ráz=táncol *rázi*=aki nagyon szeret táncolni, sokat táncol;
csörög=táncol *csörögi*= aki nagyon szeret táncolni, sokat táncol.

Ezeknél gyakoribbak az olyan típusú utcanyelvi kifejezések, amelyekben az alapszó nem ige. Lehet melléknév is, de leginkább főnév, itt azonban egy más mozzanat adja meg a szó minőségét és hangulatát. Az alapszó nem teljes alakjában szerepel szótóként, hanem módosított formában. Vagy megrövidül, vagy összerántják, kihagynak belőle egy nyelvi elemet. Az ily módon létrejött szavak hangzásából, jelentéséből egy urizáló, divathajszoló, sznob beszélőcsoportnak a magatartása sugárzik ki. Ezekből a kifejezésekből a köznyelv is sokat kölcsönöz, vagy pedig maga teremti meg az említett módon a beszéddivatnak, beszédsikknek megfelelő kifejezéseket. Ilyen főnevek:

cigi=cigaretta, *csoki*=csokoládé, *doki*=doktor (orvos),
diri=direktor (igazgató), *fagy**i*=fagylalt, *tiki*=titkár.
Melléknevek: *izgi*=izgalmas, *sovi*=sovány, *csini*=csinos.

KUTYORGÓ, GUGYORGÓ, VIGYORGÓ

Utcanyelvi szavaink között nagyon gyakoriak a melléknévi igenévképzős alakok. Különösen a folyamatos történésű melléknévi igenév főnévként használatos alakjai kedveltek: *tejelő, cvikkelő, cukkoló, bazseló*. Tulajdonképpen nem is ezért érdemes őket vizsgálat alá vetni, hiszen tudvalevő, hogy a főnevesült melléknévi igenevek a köznyelvben és az irodalmi nyelvben is egyaránt használatosak. Használatuk, népszerűségük mellett a sajátosat keletkezésükben és alapelemeik értelmezésében kell keresnünk. Valamennyiük ígére vezethető vissza, de ezek az igék, ha magyar köznyelvi eredetűek, már átestek egy jelentésváltozáson. Lehetnek még idegen eredetűek vagy pedig rétegyelvi alakok.

● „Nem *nyögött* jó a *muki*, aztán *bekaszlították*. Most legalább megtanulja, hogy jó *nyögőnek* kell lenni, nem kell *betojni*, mer különben beültetik az embert a *kutyorgóba*” – halljuk egy „napraforgó” zsörtölődését. Egy másik pedig irgalmatlanul veszekszik, szidja a leányát:

● „Te rohadék! Még arra se vagy képes, hogy a *gugyorgót* lemosd! *Dzsónyáni*, azt igen! Egész nap meg egész éjszaka! *Célá nóty*. *Serif* lehetné a *dzsónyálók* táborába. *Piha! Kotródj*, még szépen vagy, mert abba a *literes pofádba lépek!*”

Különféle beszédhelyzetekből még számtalan hasonló kifejezést emelhetünk ki:

bazsel=néz, leselkedik → *bazseló*=nézelődő, leskelődő;
kamel=szeret→*kameló*=szerető;
cukkol=mérgecsit→*cukkoló*=mérgecsítő;
flangírol=sétál→*flangíroló*=sétáló;
furikáz=szaladgál→*furikázó*=szaladgáló;
nyög=beszél→*nyögő*=beszélő;
tejel=fizet→*tejelő*=fizető;
dzsónyál=alszik→*dzsónyáló*=alvó;
gugyorog=guggol→*gugyorgó*=guggoló=W. C.;
kutyorog=guggol→*kutyorgó*=guggoló=börtön;
vigyorog=nevet→*vigyorgó*=nevető=idegosztály;
kalimpál=harangozik→*kalimpáló*=harang;
fűrészél=alkudozik→*fűrészelő*=alkudozó;
székel=igazgat→*székelő*=igazgató;
cvikkel=fél→*cvikkelő*=félő(s), gyáva;
slahákol=cigarettazik→*slahákoló*=cigarettazó.

Ezek a szóalakok főleg személyekre vonatkoznak, kevés közöttük a tárgyra, dologra utaló. S ez a kevés is kivételt képez annyiban, hogy leginkább hangulatfestő igéből áll, és itt-ott felbukkan a köznyelvben is mint hangulatfestő szó.

A melléknévi igenévképzős alakok hajlamosak az újabb szóalkotásra. Főleg szóösszetételekben találjuk meg őket második vagy harmadik elemként. Ezt a hajlamukat mutatják következő példáink is:

főbazseló=leskelődő (kiválasztott egy közösségben)
főszékelő=igazgató (kiválasztott egy közösségben)
főflangíroló=sétáló (a közösség többi tagjához képest a legtöbbet sétál)
főcukkoló=mérgecsítő (a legjobban ért valakinek a felmérgecsítéséhez a közösség többi tagjához képest)

főtejelő=fizető (a legtöbbet fizet, a legtöbb pénze van a közösség többi tagjához viszonyítva)

A befejezett történésű melléknévi igenevek és a beálló történésű melléknévi igenevek rétegnyelvi alkalmazása nem szembetűnő jelenség. Néhány példa ugyan utal arra, hogy mint szóalkotási mód szerepel az utca nyelvében, de ez elenyésző. Pl. *horpadt*=fejletlen nő, *trottyant*=gyáva, félénk személy, *fúrandó*=leány.

UBORKÁSZOK, BOLHÁSZOK ÉS DÖGÉSZEK

Bár a mesterségek elnevezése nem ölel fel nagy területet, mégis érdemes figyelni a vele kapcsolatos néhány nyelvi érdekességre.

„A *trágyászokkal* már Dunát lehet rekeszteni. *Mészárosnak* nem való, de *dögésznek* se. Maradjon *lócitrompofozónak*, ott legalább nem kell a magos iskola meg a diploma. Az én *brateszom* szobafestő és mázoló, többet keres, mint az orvosok, több a *lővéja*, mint akármelyik iskolázottnak. Oszt mi baja? Nem mondom, *melőzik* látástól vakulásig, de megéri. De ez a *balfácán* nem akar a nyomába szegülni. Majd megbánja! Nem *smakkol* a könyv, nem *smakkol* a tanulás, hát akkor legyen *lócitrompofozó*. De azoknak is köll ám dolgozni, a hidegbe meg a forró napon” – halljuk egy „napraforgó” véleményét a pályaválasztás előtt álló fiáról.

Maga a szóállomány kicsi, szűk területre szorítkozik a mesterségeket illetően, azaz a szóalkotók vagy a közvetlen környezetük mesterségeit nevezik meg utcanyelven, vagy pedig a tőlük távolabb álló egy-két mesterségnek adnak többfajta nevet. Inkább az figyelemre méltó, milyen módokat használnak a szóalkotásra. Ilyen szempontból érdemes néhány jellegzetes csoportot alaposan megvizsgálni.

1. A név átvándorol egyik mesterségről a másikra. A csere folyamán rendszerint az egyszerűbb, a durvább, a nehezebb mesterség nevével jelölik meg a nála finomabb, könnyebb

foglalkozást. Az asszociáció, amelyet ez a névváltás előidéz, nevetséges, néha lealacsonyító, sértő légkört teremt:

drótos=aranyműves;

mészáros=orvos;

hóhér=orvos;

kefés=borbély;

fuvaros=sofőr;

kéményseprő=nőgyógyász.

2. A szóképzésben alapszónak egy-egy olyan anyag, tárgy, dolog nevét használják fel, amelyre szüksége van a mesternek, vagy jellemző tárgya, szerszáma, nyersanyaga, kelléke munkájának. A szó így szokatlan hangzásúvá válik, nevetséges szituációt, tréfás hangulatot sugároz:

trágya *trágyász*=mezőgazdasági mérnök;

copák *copákos*=hentes;

bolha *bolhász*=biológus;

uborka *uborkász*=földműves;

dög *dögész*=állatorvos;

víz *vizes*=vízmérnök.

3. A köznyelvben használt szóalakot kisebb hangváltoztatással elferdítik, így az új utcanyelvi szó szellemesebben, érdekesebben hangzik:

tahis=taxi;

televíziós=televíziós;

lukatos=lakatos.

4. Olyan szóösszetételeket szerkesztenek, amelyekben a két elem kapcsolata szokatlan. Az új kapcsolat furcsa, nevetséges atmoszférát teremt, mivel az egyik eleme már tréfás utcanyelvi kifejezés:

lócitrom=a ló ürüléke+pofozó→*lócitrompofozó*=utcaseprő;
citrom=a ló ürüléke+pofozó→*citrompofozó*=utcaseprő;
szőr=haj+hegyező→*szőrhegyező*=borbély;
toll=haj+nyíró→*tollnyíró*=fodrász.

5. Az utcanyelv átveszi a szerbhorvát nyelvből a mesterség-név köznyelvi alakját, és változtatás nélkül tovább alkalmazza. Ezekben a nevekben a szokatlan hangsor teremti meg a tréfás, szellemes, hangulatos atmoszférát:

setyerás=šeceraš=cukrász, cukorkakészítő;
burekdzsija=burekdžija=börekészítő;
muzicsár=muzičar=zenész.

LELÖTTYENTJÜK EGYMÁST

Az igekötő mint módosító nyelvi elem az utcanyelv szavaiban szembetűnően produktív. Leginkább megbontja a megszokott, a már elfogadott grammatikai mércéket, és szokatlan igék elé kapcsolódik, azonban megtörténik az is, hogy az igekötős igék jelentésváltozással kerülnek az utcanyelvi kifejezések közé. Az ismert igét a szokatlan használat teszi utcanyelvi kifejezéssé, egyszersmind rendkívül szemléletes jelentést kölcsönöz neki:

lebőg=ráfizet;
leönt=lekiabál;
lelöttyent=leordít;
átdob=becsap;
átejt=becsap;
átráz=becsap;
áthajít=becsap;
raránt=ráfizet;
ráfázik=ráfizet;
befürdik=ráfizet;
befékez=megáll;
begurul=felmérgesedik;
begörbül=összeesik;
lelécel=eltűnik;
elpárolog=megszökik.

Ugyancsak az igekötő segítségével kapnak utcanyelvi színezetet az alábbi kifejezések is. Bár jelentésükben már ott hordozzák az utcanyelvi ízt, azért, hogy a beszélők felszólító módba teszik őket, az igekötők második helyre kerülnek, és mint különálló nyelvi elemek fokozzák, erősítik a szavak utcanyelvi hangulatát:

lekopik→*kopj le*=hagyj békén;

lemászik→*mássz le*=hagyj békén;

leül→*ülj le*=maradj békén;

lecsücsül→*csücsülj le*=maradj békén;

letűnik→*tűnj le*=menj innen;

leszáll→*szállj le*=hagyj békén;

elfogy→*fogyj el*=menj innen.

Az alábbi szövegből az derül ki, hogyan „löttyenti le” egy „napraforgó” a társát a piacon:

- „– Elég volt. Most már *szállj le rólam!*
– Vedd meg, nem fogod megbánni! Én nem akarlak *átejteni*.
– Hát mit képzelsz, te hülye? Hogy én *rá akarok fázni?* Menj, mer hílom a *Zalít*, oszt az ellátja a bajodat! Mit tudom én, hun *grajfoltad* azt a *járgányt*. Most engem akarsz itt *áthajítani?* Menj a búsba! *Mássz le* még melegibe!
– Ajjjaj, jó van no, nem köll mindjá úgy *óbéogatni*. *Le-löttyented* az embert, közbe azt sem tudod, miről van szó.
– Hogy én ne tudnám? Ismerlek én téged nagyon jó. Nem *véleksző*, mikó a hátamon hazacipeltelek taval? *Összegörbűté* a *bufetba*, mer sokat *pijáltá*. Úgy köllött hazacipelni.”

ILYEN FÉSZKEK IS VANNAK

● „Abba a *szityófészekbe* én be nem tenném a lábam. Azok meg ott *szityóznak*, ott *kotlanak* naphosszat. Száz évig is.”

● „A *csirízfészekben* melózik. Ott fölsőrészkészítő. Így jobban kifizetődik neki, mintha otthon *maszekolna*.”

● „Bevágta öreganyót a *szatyorfészekbe*. Tudja isten, meglátogati-e valamikor is a fia? A menyé meg nem megy hozzá. Az annál kényesebb, minthogy törődjön az olyan *vín szatyrokkal*. Nekik nem *derogált*, hogy gyűttek a vendégek, az öreganyó meg ott ült velük, mert ugye, az nem tud úgy, olyan finoman beszélni, urizálni, mint ők, erre oszt kitanátták, hogy beteszik a *szatyorfészekbe*.”

● „Arra a *tojófészekre* csak rá kék nézni, máris hoz egy lurkót a világra. Én nem tom, miből van?”

● „Elegem van, én oda többet nem megyek. Fogadtam ügyvégyet, járkáljon az a *viperafészekbe*, kilincseljen az, az én idegeim nem bírják má.”

Szembetűnő a „fészek” főnév előfordulása az utcanyelvi összetételekben. Több köznyelvi összetételt átvesznek a fészek utótaggal, de szívesebben alkotnak vele új összetételeket. Az ilyen utcanyelvi szóösszetételekben a „fészek” főnév

rendszerint olyan előtagokhoz kapcsolódik, amelyekkel együttesen gúnyolódó, szellemeskedő hangulatot fejezhet ki.

1. Kölcsönözhet kész szóösszetételeket:

- Pl. *gólyafészek*=szülőotthon;
madárfészek=népes család;
viperafészek=bíróági hivatal;
darázfészek=bíróági hivatal;
tojófészek=sokgyermekes anya.

2. Alkothat új, szokatlan összetételeket:

- csirízfészek*=cipőgyár;
dinkafészek=idegosztály;
szatyorfészek=nyugdíjasotthon;
ficsúrfészek=fiúinternátus;
bengafészek=gyakran beteg, gyengélkedő ember;
szamárfészek=fekhely;
szityófészek=kocsma.

A példákból az derül ki, hogy a „fészek” elemmel párosult szavak egybeolvadás után egyaránt vonatkozhatnak emberre és tárgyra. Nemcsak a jelöletlen birtokviszonyt hivatottak hangsúlyozni, hanem az összetételhez kapcsolódó fogalom csúfolható, gúnyolható tulajdonságát fokozzák, felnagyítják, hangsúlyozzák. Ez a funkciójuk különösen szembeűnő azokban az alkotásokban, amelyeket maga az utcanyelv hoz létre, de ugyanez a rendeltetése azokban a köznyelvből kölcsönzött kifejezésekben is, amelyeket már készen átvesz és jelentésmódosítással tovább használ.

MI LESZ A MACSKÁBÓL ÉS A BENZINBŐL?

Az egyik legnépszerűbb szóalkotási mód a szóösszetétel. Alkalmas az olyan kifejezések kapcsolására, amelyek együttesen megerősítik, nevetségessé teszik, kifigurázzák a jelölt fogalmat. Szerkezeti szempontból főleg alárendelt szóösszetételeket találunk az utcanyelvben, amelyek között egyaránt vannak jelöltek és jelöletlenek. Alanyosak, tárgyasak, határozósak, jelzősek változtatják egymást, és lehetővé teszik az utcanyelvi kifejezések vég nélküli születését, használatát. Népszerűségüket annak a jópofa szituációnak, vidám hangulatnak köszönhetik, amelyet teremteni képesek, és annak a gúnyos hangnak, amelyet magukból sugároznak. Elemeik előfordulhatnak teljes, csonkított vagy rövidített formában, nincsenek külön szabályok arra, hogy az utótag vagy az előtag a hosszabb, illetve a rövidebb; a csonka, illetve a teljes; a továbbképzett, illetve a megmaradt alaptagja a köznyelvi kifejezésnek. Az előtag és az utótag ugyancsak egyaránt lehet magyar köznyelvi, szerbhorvát vagy más idegen nyelvi kifejezés, utcanyelvi jelentésű szó vagy utcanyelvi alkotású szó. Feltételezhetően ezért a sokféle lehetőségért képezik az utcanyelv szókincsének legnagyobb részét a szóösszetételek. Például:

dilibogyó=aszpirin;

kajamalom=száj;

macskabenzin=tej;

macskafröccs=tej;

fűpréselő=utcalány;

utcamérnök=csavargó;
trottymotor=csecsemő;
zajláda=rádió;
holdjárta=kopasz.

Némelyek még nem forrtak egészen össze, de már az összetétel útján vannak: *bóbitás kocsi*=rendőr-kocsi, *piros mani*=százdináros bankjegy, *diszkó szajla*=sokat táncoló leány.

● „Nem szedett be elég *dilibogyót*, azért fáj a *kabakja*. Naponta három-négyet is bevesz, már megszokta. Én már régen hülye volnék ennyi *dilibogyótól*.”

● „ – Jó a *hinterlandja* a csajnak, mi? Csimi kis *fűprésselő* lenne belőle.

– Hát ha a *foszilok* nem volnának olyan szigorúak, rá is állna.

– Igen, csak nem ilyen randákkal, mint te, te *holdjárta*, már alig van *toll a koponyádon*.”

● „Ájde! Coki! Idd meg azt a *macskabenzint*, és indulj! Sohasem érünk már a *kínóba*. Ennyi ideig kortyolsz egy kis findzsa *macskabenzint*. Neked cucli kellene” – halljuk mindenfelé az efféle szövegeket. Néha bizony kénytelenek vagyunk azt is megkérdezni a beszélőktől, mit jelent egy-egy kifejezés, mert képtelenek vagyunk megérteni az összetételeket, a „napraforgók” szóalkotásait. Feleletet azonban nem mindig adnak szívesen.

HA CVIKKERT HASZNÁLUNK, KÜLÖNBEN NÉZÜNK KI

A más nyelvűekkel való állandó kapcsolat, az idegen nyelvek állandó jelenléte, a film és a külföldi újságok hatása nagyon erősen megmutatkozik az utcanyelvben. Főleg a legközelebbi, vagyis a szerbhorvát szavak találhatók meg a kifejezések között, hiszen ez vidékünkön természetes is. Emellett azonban gyakoriak a német, angol, francia, szlovák, román, cigány kifejezések is. Bár az átadó nyelv nagyon sok esetben kideríthető, a szó etimológiai vizsgálata során néha az is kimutatható, hogy nem átadó nyelvről, hanem csak közvetítő nyelvről van szó. Emiatt nagyon résen kell lennie az utcanyelvi szó eredete után kutató nyelvésznek. A különféle nyelvi elemek elferdítése, az idegen nyelvekből átkerült képzők, ragok szintén megnehezítik a kutatást, viszont magát a szókincset annál tarkábbá, színesebbé teszik. Az idegenből átkerült szavak felvehetik a magyar nyelv bármelyik toldalékát, idomulhatnak hangtanához, igeragozási rendszeréhez, és alapelemei lehetnek valamelyik szóalkotási módnak. Ilyen kifejezések:

1. *Névszók*

klópa=étel;

cvikker=szemüveg;

brenyó=nagy;

cvikó=szemüveg;

napcvikó=napszemüveg;

dzsukác=kutya;
genyó=vacak;
madmazella=leány;
séró=fej;
csávó=fiú;
görle=nő;
boj=fiú;
nigru=fekete;
girgonya=rádió;
kégli=lakás;
sitt=börtön.

2. Igék

csasztizik=fizet;
pusel=dohányzik;
zsderukál=eszik;
bezeccel=lefoglal;
frocliz=piszkál;
megmukhel=meghal;
lejmol=utánoz;
lesmárol=megcsókol;
márel=ver;
mórel=ver;
csavarel=ölel;
kamel=szeret;
cvancigol=dadog;
dökköl=alszik;
mismárol=fecseg, fölöslegesen beszél,
skalpol=ver;
leprandít=pocskondiáz;
lebaszarint=pofonvág;
lebajszint=leszid;

rábajszint=odafigyel;

coloz=mérciskél, gusztál;

genyózik=aprólékoskodik, bíbelődik; akadémioskodik;

lefitykáz=lekicsinyel.

● „A *Lona csasztizott*. Beültünk a Biszerbe, előbb csak hogy majd egy keveset piálunk. Aztán meggyűtt a kedvünk, és *zsderukáltunk* is egy kis bécsi szeletet, meg amit köré hajigáltak. Jó *görle* ez a Lona, nem beképzelt, mind a többi *madmazella*. A *Picsu bezecelte* magának, az belevaló *srác*, tudja, hogy mitől döglük a pusztuljka, a Lonának meg imponál az ilyen *boj*. Az ilyeneket *kamelja*, akinek jó a *dumája*” – meséli barátjának egy „napraforgó”. De gyakoriak az effajta párbeszéddek is az utcanyelvben:

● „– Jaj, de *klassz boj!*

– Az ám, de ha látnád a *cimerjit!* Az még *klafább*.”

● „– No, ide kő gyünni, oszt aztán itt lehet mindent, *kúrelni, márelni, csavarelni*, ez nagyon jó kis hely.

– Hát mos má tudjuk, majd ide kirándulunk a *görlökkel*. Hozunk *kaját, piját*, elhozzuk a *tranzit* is, ez nagyon *facsek* hely.”

● „– Mindig *frocliz* az az *ürge*. Pedig ha egyszer megmérgezedek, leütöm a *cvikkerjét*.

– Én se *kamelom*, olyan hülye *alak*.”

● „– Add csak ide a *napcvikómat*, majd felteszem.

– Nesze.

– No most még *puselok* egyet, aztán indulhatunk.”

Az ilyen utcanyelvi kifejezések az egész magyarlakta területen jelentkeznek, de a szóállomány azt mutatja, hogy főleg ott van belőlük sok, ahol több nemzetiség él együtt, egy helyen. Tulajdonképpen a nagyobb városok, nagyobb központok segítik elő ezeknek a szavaknak a születését, használatát. Azokban a helységekből, azokon a vidékeken, amelyek közelebb esnek Magyarországhoz, kevesebb van belőlük, mert ott inkább a nyelv belső elemeire támaszkodnak az utca nyelvet beszélők, inkább szóképzéssel, szóösszetétellel igyekeznek elkülönülni a kívülállóktól, vagányossá, hetvenkedővé tenni nyelvüket. Emellett a határhoz közel eső helyeken könnyen átszivárognak és könnyen meghonosodnak a magyarországi argó elemei is.

Az idegen szavak használata, burjánzása és irtása állandóan gondot okoz a nyelvtisztítóknak, mert fennáll az a veszély, hogy a köznyelv is minden területen és minden szűrés, selejtezés nélkül átveszi őket. Sok embert a hangzatosságukkal hódítanak meg, sokan pedig segítségükkel akarnak elkülönülni, felülkerekedni, hetvenkedni.

EGY KICSIT DÖRGESSÜNK IS!

Az előszóban hivatkoztunk arra a tényre, hogy az utcanyelv nemi életre utaló szókinccse hatalmas, olyannyira bőséges, hogy szinte külön tanulmányt szentelhetnénk neki. Mivel nap nap után találkozunk ezekkel a kifejezésekkel, érintsük legalább az ide vonatkozó ismereteinket.

Nyilvánvaló, hogy a leggazdagabb az az igeállomány, amelyik a nemi érintkezésre utal. Itt azonban ki kell emelnünk egy olyan szócsoportot, amely az igével kifejezett cselekvésre, enyhítő szándékkal születik. Ilyen pl. *ízél, ízélkedik, mizél, mizélkedik, csinál, csinálkodik, vacakol*.

Ennél jóval gazdagabb az az igeállomány, amelyik bátrabban, durvábban fejezi ki ezt a cselekvést. Azt, hogy valaki közösül, a következőképpen mondják az utca nyelvén: *csavar, becsavar, billent, бүк, megbүк, cўkol, megcўkol, dagaszt, megdagaszt, дўnget, megdўnget, дўrget, megdўrget, дўrzsўl, bedўrzsўl, megdўrzsўl, fon, fringol, megfringol, frőccsent, gőbaszt, gyak, meggyak, gyўr, meggyўr, gyўr, begyўr, hārfāzik, hortyant, hўz, meghўz, huppol, hўppўl, behўppўl, irdāl, kefěl, megkefěl, kefělkedik, kettient, megkettient, kuruttyol, bekuruttyol, kўr, megkўr, fўr, megfўr, lékel, meglékel, lő, meglő, lukaszt, kilukaszt, megroppant, nyanyókāl, fűgézik, nyuszikāzik, nyulacskāzik, picerél, pottyant, pőttyint, pőttyőgtet, pitykézik, pumpāl, reszel, megreszel, suttyant, besuttyant, szўkol, megszўkol, szўr, megszўr, tankol, megtankol, űrgézik, űt, vės, bevės*.

A szemléletesség kedvéért ugyanezt állandó szókapcsolatokkal is gyakran kifejezik:

füvet présel, elsüti a puskát, dugót híz, levet szűr, tunelban jár, alagútban van, koptatja a fütyüllőt, látogatóban van kéményéknél, eteti a báránykát, tölti a kolbászt, lékeli a dinnyét, palántálja a paprikát, gyuggati a hagymát, nyomkodi a botot, ír a plajbásszal, fúrja a káposztát, szedi a málnát, szüreteli a tököt, bedugja a lukba a kulcsot, nyomja az anyaföldet, karóba húzza a csajt, mángolja a ruhát, vasalja a szennyest, lefekteti a macikát, fészekre jár, ürgét fog.

Ugyancsak gyakran használatosak az állatok párzására utaló kifejezések az utcanyelvben: *párzik, hergel, bűgik, bagzik, párosodik, gázol, folyat, üzekedik, sárlik, cicerél.*

A másik nagyobb csoport a nemi szervekre utal. Íme néhány ebből is:

Nő: *barack, bugyellár, kéményluk, füge, rózsa, lilium, kuna, punci, puci, pucika, zává, prundla, tunel, gödör, cseresznyéstál, kupujka, kaszró, Fáni, Rózsa, Manyi, Anca, Móki, Mimi, Miskó.*

Férfi: *zöldbab, répa, bimbó, csap, picili, hurka, kolbász, mócsing, kár, szalámi, szafaládé, fecskendő, kúró, puska, ágyú, dákö, plajbász, pipaszár, nyél, rúd, Péro, Gyúró, Mísó, blötty,*

Azt is gyakran kifejezik az utcanyelv beszélői, hogy az illető mennyire tehető.

Nő: *primadonna, barlang, rësta, böggő, cápa, elefánt.*

Férfi: *kani, kandur, kapacitás, primás, hatlövetű, nagyágyú, kurátor, nagykuronya.*

Ha ezek után effajta párbeszédet hallunk, könnyebb lesz megértenünk a szöveg jelentését:

- Szeret *fügézni*. A *muterjára* ütött. Attól sem kell jobb cég.
- *Fringolunk, fringolunk?* Majd *ráfázol*, aztán én nem rángatlak el a *dokihó*. *Elvisz az a bűdös jó anyád, az, aki ezt megengedi.*
- – Annyira fél a *spinő*, hogy *meggyakom*. Nem tudom, mér kell attól úgy *betojni*.
– Csak adja a nagyot. *Préselt az má füvet, apukám!*
- *Megszúkolta* azt a kicsikét. *Becsavart* nekije, aztán tovább ment. Még azt is elmesélte a *hapsijainak*, hogy milyen a *barackja*.
- Az a *prímás* mindig csak *üzekedne*. Én nem tudom, mi-bül van.
- Kíváncsi vót a *Pérójára*.

IDE AZT A KINTÁT!

Az utcanyelvet beszélők között nemcsak magyar nemzetiségű található. Jó részük a környező népek nyelvét beszéli, így a szókölcsönzés állandó folyamat. A népszerű, használt szavak között különféle csoportokat, típusokat mutathatunk ki.

● „Még *rémac* vótam, addig nem mertem megmukkani sem. Aztán később má veszekedtem, *zabusáltam*, de *rá* is *fáztam*. Még a *tyórkába* is bekerültem, verje meg a ragya.”

● „Jó kis *caka* volt, mi? Nem elég, hogy kivette alóla a széket? Összeverte a *kipufogóját* az *ipsinger*, aztán meg a *klantyoókbú* nem bírta kihúzni a *hordótartóját*, mer a Lameszék telerakták csirizzel. Sejhaj, volt ott minden. Még a *klópájába* is jutott a csirízből. A *kévó* meg a *tyále* is röhögtek rajta.”

Az egyik gyakori szókölcsönzési mód, amikor a magyar utcanyelvet beszélők a szerbhorvát utcanyelvet beszélőktől minden változtatás nélkül átvesszik, és a magyar nyelv szerkezeti felépítésének megfelelően használják a szavakat. Ezekben az átvételekben a kölcsönzés oka rendszerint az idegen szó azonos jelentése, de közrejátszhat benne az utcanyelv beszélőire jellemző restség, kényelem is. Minden megerősítés, minden fejtörés, mindenféle összetettebb magyar vonatkozású nyelvi jel hozzáadása nélkül új szót alkalmazhatnak. Az ily módon kölcsönzött szavak legnépesebb csoportját

a főnevek képezik. Útjuk akadály nélküli, simán bejutnak a szerbhorvát argóból a magyar utcanyelvbe.

Szerbhorvát argó
Magyar utcanyelv

Szerbhorvát argó jelentés
Magyar utcanyelvi jelentés

caka (*caka*)

keva (*kéva*)

kinta (*kinta*)

ćale (*tyále*)

fazan (*fázán*)

klopa (*klópa*)

ćorka (*tyórka*)

remac (*rémac*)

ötlet, tipp, vicc, szenzáció

anya

pénz

apa

újonc

étel

börtön

újonc

A jelentés változatlan, azaz az átadó és az átvevő nyelv ilyenfajta szavai között nincs jelentésbeli különbség. A főnevek szépen beilleszkednek az utcanyelvbe, és az új környezetben efféle mondatokat hallunk:

Mit szólt hozzá a tyáléd? (Mit szólt hozzá az apád?)

Dobattak a fázánok moziba. (Mentek az újoncok moziba.)

Meddig ültetek a tyórkában? (Meddig ültetek a börtönben?)

Ide azt a kintát! (Add ide a pénzt!)

A kölcsönzött szavak egy másik csoportja abban különbözik a fentiektől, hogy nem kimondottan sorolható az átadó nyelv argó szavaihoz, hanem egy közvetlen hangú társalgási nyelvben használatos, azaz a familiárisnak, a bizalmasnak minősíthető kifejezések típusából kerül át a magyar utca-

nyelvbe. Ezeket viszont felismerhetjük arról a változásról, amelyen a kölcsönzés után átestek. Nem nagy nyelvi változás ez sem, mégis erősebben jelentkeznek akár hangtani, akár alaktani szinten.

Szerbhorvát nyelv
Bizalmas, familiáris szó

Szerbhorvát nyelvi jelentés
Magyar utcanyelvi jelentés

Magyar utcanyelv
duduk (*dudu*)-k
klinac (*klínyó*)-ac+nyó

ostoba
kisfiú, tökmag, kölyök

EGY LEKÁRSZKO UVERÉNYE

A névszók közül a főnevek és a melléknevek utcanyelvi változatai utalnak még nagy nemtörődömségre a nyelvi igény tekintetében. Minthogy főleg a környezet nyelve befolyásolja az utcanyelv szókincsét, így legjobban a szerbhorvát nyelv kifejezései gazdagítják, szaporítják, töltik az utcanyelvi szövegeket, szókapcsolatokat, mondatokat. Bár ismeretes és használatos a magyar köznyelvben ezeknek a kifejezéseknek a helyes alakja, és jelentésükben sem térnek el a szerb szavak köznyelvi jelentésétől, a kölcsönzés állandóan újabb és újabb kifejezéseket produkál. E kölcsönszavak egyik főbb típusát az olyan átvételek képezik, amelyek változás nélkül kerülnek át a magyar utcanyelvbe, s ott a magyar nyelv hangtani sajátságaihoz, hangállományához idomulva élnek tovább:

cicija=fösvény;

kíno=mozi;

szála=terem;

torba=táska;

molba=kérvény.

Bár a nyelvtisztítók egyre inkább felhívják a figyelmet ezeknek a kifejezéseknek a helytelen használatára, a hivatalos intézmények pedig magyar nyelvű úrlapokkal, okmányokkal, felhívásokkal igyekeznek a helyes útra téríteni a lakosságot, az utcanyelv használói ezt nem veszik figyelembe. Erre a közzömbös magatartásra jó példa az egészségüggyel kapcsolatos utcanyelvi szóállomány, amelyben korlátlan a szerbhorvát átvételek száma:

boloványe=betegszabadság;
bolnicsár=ápoló;
osziguránye=biztosítás;
szesztra=ápolónő;
glavna szesztra=főnővér;
lekárszko uverénye=orvosi bizonyítvány;
bolnica=kórház;
náláz=lelet;
uput=beutaló;
pritiszak=vérvnyomás;
zubár=fogász.

Mivel a kifejezések tartalmi szempontból nem tartoznak a tolvajnyelvhez, nem a titkosság szándékával születnek, lép-ten-nyomon halljuk őket, és gyakran beszivárognak a köznyelvbe is. Akár az utcanyelvben használják őket, akár a köznyelvben, mindenikre érvényesek a magyar névszókra vonatkozó szabályok. Ezért toldalékolásuk nem ritka jelenség:

● „Ahogy megkaptam a *nálázt*, mindjárt átadtam a *bolnicsárnak*. Sokáig kellett várnom, mert ugye a *szesztrák feke-téztek*. Mikor oszt rájuk kopogtam és *kivertem a huppot*, akkor azt mondták, hogy *pauza* van. Vigye az ördög a *pauzátokat*! Nekem még sok dolgom van a városban is, mikor érek haza, ha egy *lekárszko uverényére* ennyit kell várni.”

LESZNÍMÁZOTT IGÉK

● „Ez egy *hullajó* szám. Ezt én *lesznímázom* a kismagnómmal. Holnap vissza is hozom a lemezt, ha most ideadod. Az az én magnóm nagyon jó *sznímázik*.”

● „Kimentünk a csárdába, jaj de jó *szvíráztak* a *mangások*, nem bírtuk otthagyni őket.”

● „ – Még *szpávázik* a Bütyök, ne keltsd fel!
– Hát meddig akar *szpávázni*, má indulni kell, vár bennünket a *majszer*” – halljuk úton-útfélen.

A nyelvi igény hiányáról, a nemtörődömségről és a szellemi restségről árulkodik az a rengeteg ige, amelyet a szerbhorvát nyelvből kölcsönzött a magyar utcanyelv. Mindegyikre megtalálhatjuk a jó magyar megfelelőt, s még csak jelentésben sem különböznek a szerbhorvát igétől. A legtipikusabb példák:

1. *kucáz*=gépel;

sisáz–*sisáz*=nyír;

sznímáz–*sznimáz*=felvételez;

szvíráz=játszik (hangszeren);

plátiz=fizet;

szpáváz=alszik.

(Ezeknek az igéknek az igekötős alakjai is gyakoriak: *lekucáz*, *lesisáz*, *lesznímáz*, *elszvíráz*, *kiplátiz*, *megplátiz*, *el-szpáváz*.)

2. *szmétál* – *szmétáz*=zavar, lábatlankodik;
ucenyívál – *ucenyíváz*=zsarol;
vezsβάλ – *vezsbán*=gyakorol;
dúvál – *dúváz*=fúj.

Ennek a csoportnak nem használatos az igekötős alakja, de sajátos vonásuk, hogy a magyar igeképző két formában jelentkezik a képzésükben, és mind a két alakot hallhatjuk.

Ezek az utcanyelvi igék teljesen beilleszkednek a magyar igeragozási rendszerbe. Minden módban, minden időben, minden számban és személyben használja őket az utcanyelv. Például: *Ne szmétálj! Kucáznák (kucáznék) egy kicsit. Lesísázták a fázánokat. Plátiztam volna egy letykót (levest).*

PECHES SZAVAK

Gyakran megtörténik, hogy a köznyelvi szó valamilyen hangtani változás folytán válik rétegnyelvi kifejezéssé. Ezek az újabb keletű utcanyelvi szavak eléggé torzak, különlegesen hangzanak, de könnyen kideríthetjük eredeti, köznyelvi alakjukat. Aszerint, hogy milyen hangtani jelenség ment bennük végbe, több csoportra oszthatjuk őket.

1. A beszélő tudatosan egy magánhangzót iktat a szó köznyelvi alakjában érintkező mássalhangzók közé:

bab^öleves=bableves;

hen^ötes=hentes;

nad^örág=nadrág;

her^övad=hervad;

bal^öta=balta;

tej^öcsarnok=tejcsarnok;

bal^öga=balga.

2. A beszélő szándékosan raccsol:

bahát=barát;

száhma=szárma;

bahom=barom;

káhtya=kártya;

váhos=város;

mohog=morog;

fohog=forog.

3. A beszélő szándékosan betű szerint ejti az idegen szavakban a ch hangot:

technika=technika;

—

pech=pech;

—

machinál=machinál.

—

Ezek az utcanyelvi kifejezések azt is elárulják, hogy használjuk mennyire céltudatosan törekszik, hogy megbontsa a köznyelvet, kilépjen annak megszokottságából. A titkolózással szemben itt a feltűnési vágy jut kifejezésre, mert ezek a kifejezések szokatlanok, vagányak, jópofák, és nem is nehéz őket gyártani.

Lássunk néhány szöveget ebből a tárgykörből is:

● „Beprefungolt nekije a *technika*. Mert egy *bahom*. Egész éccaka bözögélték azt a dög magnót. Közbe *pijáltak* is, és hát persze, a magnót nem sikerült helyrebillenteni, továbbra se szól, csak nyekereg. Most az úr ahelyett, hogy nekem segítene, *al^öszik*. De majd kiugrasztom én az ágyikójából!”

● „Édes *bahátom*, ez a *káhtya* nem megy. Sose kapsz jó lapokat, neked *zsugázni* sem érdemes.”

A magánhangzó beiktatása a két mássalhangzó közé rendszerint akkor történik, ha a beszélő időt akar nyerni, gondolkodnia kell egy kicsit, vagy pedig nagyon finoman, urizálva akar beszélni. Finomkodó beszéde segítségével kíván felülkerekedni környezetén, fitogtatni akarja értékét. Lenéző, becsmérlő magatartás csendül ki szavaiból:

- „A *hen*tes, ugye, már engemet nagyon ismer. Mindig a legszebb húst adja nekem.”
- „Ez a, ez a lasztek *nad*rág sehogy sem áll rajta.”
- „Finya ez a *fagy*lalt.”

GYEZE KUCSÁJA

● „Nem *dzsütt*, nem *dzsütt*, hiába vártam. Elment Feketicsre még korán reggel. Kénytelen voltam *itthadzsni* a *kucsát*, mondom, majd csak hazaér estig. De oszt aztán elmesélte, hogy a *Dzsuriék* má nem ott laknak, ahun régen, azelőtt az Ócska-temetőné volt a házuk, de most, *hodzs a dzserekek* má felnőttek, szétszéledtek, nekik ez *nadz*s volt.”

● „*Bekrepát a Gyeze kucsája*. Biztos valaki megmérgezte. Ej, annak én annak, szegény állatot miér kölött *otrovva* meg-etetni, pedig *nadzson* jó *kucs*a vót.”

● „Van elég baja a *Beskének* azzal a *cafkáva*. Nem hallgat az anyjára, csak mén, mén, mindig a *disznó-klubba* lóg, hiába *madzsarázza* neki a *Beske*, hogy *eccő* még *ráfázik*.”

● „Vén *csúk* az má, kinek köll az ilyen vén *szacsor*. Még a *kucsáknak* se. Sminkelhet is, *mázolhat* is, a ráncok má ott *ficsegnak* a pofáján. Közbe meg mindig hazudozik, hogy ide meg oda viszik avval a *trula visnya* színű *úrikatulyával*. Nem igaz az. Csak *adzsa* a *nadz*sot. Ilyen vén *candra* má a *löcsögtetőbe* se való. *Pocsautas* nem kő máma senkinek, ha nem bír rendesen fizetni.”

Miről vallanak ezek és a hasonló szövegek?

Néhány nagyobb vajdasági városban egyre jobban szaporodik az olyan utcanyelvi kifejezések száma, amelyekben ty–cs

és gy–dzs hangváltás történt. A hangváltás egyaránt kimutatható az egytagú és a többtagú szavakban, hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetekben, köznevekben és tulajdonnevekben.

Mivel tanulmányozásunk célja nem e hangtani jelenség eredetének kutatása, keletkezési idejének vagy történetének kiderítése, a kérdést csak mint utcanyelvi jelenséget érintjük. Annyit azért megállapíthatunk, hogy ha nem a régebben ide telepített magyar ajkú lakosság nyelvjárását őrző hangtani jellegzetességnek a maradványa, akkor a szerbhorvát nyelv hatására létrejött hangtani jelenségről van szó. Akár így van, akár úgy, az utcanyelv tudatosan használja, gyakran alkalmazza az elkülönülés, a vagányoskodás céljából ezt a hangváltozást mint szóalkotási lehetőséget. Akár a nyelvjárást tételezzük fel, akár a szerbhorvát hatást fogadjuk el, ezeknek az utcanyelvi szavaknak a kiindulási pontja mindenképpen a magyar nyelv. Ha pedig azokat az új keletű szavakat is ide soroljuk, amelyekben analógiás hatásra úgyszintén kimutatható ez a tendencia, a nyelvjárást még jobban csak feltételezett kiindulópontnak kell tekintenünk, és ezeknek a szavaknak az útját a következőképpen mutathatjuk ki:

1. —————→ Magyar nyelvjárás —————→ magyar utcanyelv.
2. Magyar köznyelv —————→ szerbhorvát nyelv —————→ magyar utcanyelv.

Egyes helyeken ez az út el is kanyarodhat. Ugyanis azok a magyarul tanuló szerbhorvát ajkúak, akik maguk is az utcanyelvet beszélnek, vagy azok a szerbek, horvátok, akik a köznyelvet beszélnek, de összeköttetésben állnak az utcanyelvet beszélő magyarokkal, ezeket a kifejezéseket a köznyelvben is és az utcanyelvben is egyaránt az említett hangcserével használják. Ezáltal serkentik ezeknek a kifejezéseknek a

szaporodását, tágítják használati körüket, és megerősítik létjogosultságukat.

Az út ezek szerint így folytatható:

magyar utcanyelv $\begin{matrix} \longrightarrow & \text{szerbhorvát köznyelv} \\ & \longrightarrow & \text{szerbhorvát utcanyelv.} \end{matrix}$

Íme néhány jellegzetes utcanyelvi kifejezés ebből a gyűjteményből:

ty – cs

kucsa=kutya;

csúk=tyúk;

pucsu=putyú;

fücsül=fütyül;

pocsautas=potyautas;

pukkancsú=pukkantyú (mérges, haragos személy);

Picsu=Pityu (István becézett alakja)

gy – dzs

fidzsel=figyel;

dzsün=jön;

madzsaráz=magyaráz;

dzserek=gyerek;

fadzslajt=fagylalt;

pipodzsa=pipogya;

Dzsuri=Gyuri (György becézett alakja)

Hasonló torzításokat tapasztalhatunk a mássalhangzó-állományban is. Ez az utónevekben jelentkezik, és bennük csakis a szerbhorvát nyelv hatása mutatható ki, mivel olyan hangok torzulnak el, cserélődnek fel, amelyek hiányoznak a szerbhorvát fonémarendszerből. Az utcanyelvben leginkább a tulajdonnevek becézett alakjai változnak így meg, és tükrözik

a könyörtelen, ízléstelen torzítást, a használók nyelvi és esztétikai igénytelenségét, a nevet viselő személyek lebecsülését:

Bezsi=Bözsi (Erzsébet becézett alakja);

Beske=Böske (Erzsébet becézett alakja);

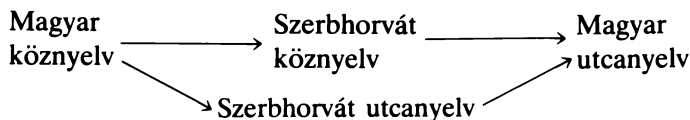
Erne=Ernő;

Jene=Jenő;

Csere=Csöre (Erzsébet becézett alakja);

Gyeze=Győző.

A példák alapján jól láthatjuk, hogy az ilyen tulajdonnév hangzása, különös hangsora érdekesnek tűnik, ezért a magyar utcanyelvet beszélőket vonzza. Átkölcsönzik, majd pedig tovább használják és éltetik. A tulajdonnevek használatának útja tehát:

Nagyobb a veszély akkor, ha az ilyen szavak megjelennek köznévként is, pl. *begre*=bögre, és ezeket is meg a tulajdonneveket is nemcsak az utcanyelv, hanem a magyar köznyelv is visszaveszi kifordított, elszíntelenedett formájukban a szerbhorvát nyelvből vagy a magyar utcanyelvből.

MIT CSINÁLUNK, AMIKOR FOGYASZTJUK A SÓT?

● „Így, így e, látod, így össze volt fogva a keze, nem bírta szétvenni. Mintha éreztem volna, hogy *lebögnünk*. A *zsaci* már ott leshette régen, az *anya hurkáját*, hogy mit csinálunk, mire én észrevettem, már ott volt előttünk. Gondoltam, mindjárt *dunsztba rak* bennünket, no de hiss-huss, én *elhúztam a kámfort*, a Paja pedig *lebögtött*, mondom. No *apafej*, ennek nem lesz jó vége! Mikor a *kévójának* meséltem, mert délután láttuk többen is, mikor vezették a *dutyi* felé. A *kévó* picsogott is, *fogyasztotta a sót* nagyon, *elfogyasztott egy kis sót*, mert azt is mondtam, hogy most biztosan egy párszor a *falra ragasztják a Paját*. *Csekáj* no, még más is volt!”

Szövegünk néhány olyan állandó szókapcsolatot tartalmaz, amely igen gyakori az utcanyelvben. Ezek az állandó szókapcsolatok rendszerint cselekvésről, történésről informálnak bennünket, illetve a beavatottakat, így leginkább köznyelvi igéket helyettesítenek. Többnyire hangulatfestő igék, állítmányos szószerkezetek és állandó vonzatok. Az állandó szókapcsolat nemcsak mennyiségileg több egy köznyelvi szónál, hanem minőségileg is változtat a mondanivaló szintjén.

Az igéken kívül gyakran köznyelvi szókapcsolatok is népszerűvé válnak az utcanyelvben. Szokatlan kapcsolódási módokkal, egy meglevő köznyelvi szókapcsolat jelentésváltoztatásával és egyéb köznyelvi szószerkezetek tartalmi és értelmi átültetésével élnek szívesen az utcanyelv használói:

húzza a sódert=szalad, inal;

húzza a kámfort=szökik;
elhúzza a csíkot=megszökik;
kidobja a zsmigót=eltűnik;
kiveri a balhét=lármázik;
kiveri a huppot=lármázik;
fogyasztja a sót=sír;
feketelevest eszik=megjárja;
árulja az almát=kínálgatja magát (az utcalány);
a falra ragaszt=elver;
a fogász helyett dolgozik=verekszik;
dunztba rak=elver;
spirituszba tesz=elfelejt;
smirglizi a gégéjét=énekel;
terjeszti a bacilust=csókolózik;
pofafüldőt vesz=meglátogat valakit;
lenyeli a rétest=elhisz valamit;
bekapja a darazsat=elhiszi a hazugságot;
nyomja a sódert=dolgozik (nehéz fizikai munkát végez),
győzőget;
összeköpi magát=megijed;
a köszörűköre ül=megjárja;
felment a toronyba=előléptették;
cejtnótba van=nem ér rá.

Az utcanyelvi szókapcsolatoknak hangulatuk, külön atmoszférájuk van. Mindegyik nagyon képszerű, így alkalmas a szemléletesség fokozására. Azáltal, hogy több szóval fejezi ki a beszélő szándékát, színezni kívánja az egyhangú mondatot, a monoton szöveget, de nem utolsósorban újabb alkalmat és lehetőséget nyújt az elzárkózásra, az utcanyelvet beszélők csoportosulására, együvé tartozására.

MI ÚJS?

Az utcanyelv rövidítési hajlamát és képességét jól bizonyítják az állandó szókapcsolatok megrövidített, deformált alakjai. A köznyelvben használt frázisok unalmasak, egyhangúak, szürkék az utcanyelvet beszélők számára. Hiányzik belőlük a sikk, a vonzóerő, a különös, ezért meg kell őket változtatni. Terjedelem tekintetében sem tartoznak a rövidebb nyelvi jelekhez, használatukhoz néha egész sor nyelvi elem szükséges, így közlésük, kimondásuk hosszú időbe telik. Ez a két indítóok új, frázis értékű szavak, rövidebb nyelvi jelek teremtésére serkenti a beszélőket. Így születnek meg azok az utcanyelvi kifejezések, amelyek megfelelnek a gyors beszédtempónak, használatuk idő- és energiamegtakarítással jár, mert kevés nyelvi elem segítségével közölhetik az információt. A hangsúlytalan, az utolsó vagy első helyen álló nyelvi elem elmarad, nincs rá szükség a közlés folyamán. Ez a redundáns vagy annak nyilvánított elem azonban bármely más része is lehet az állandó szókapcsolatnak. Következésképpen az állandó szókapcsolatnak bármelyik része továbbélhet önállóan a teljes információ értékével, jelentésével.

A „Viszontlátásra!” állandó szókapcsolatnak ilyen változataival találkozhatunk az utca nyelvben:

viszonzlátás!

viszonzlát!

viszrlátás!

viszrlát!

A „Köszönöm szépen! Köszönjük szépen!” szókapcsolat formái:

Köszí szépen!

Köszí!

Kösz!

A „Mi újság van? Mi az újság? közhely értékű szókapcsolat így hangzik:

Mi újs!

Mi zújs?

A köszönésnek szánt egyetlen „Szervusz” köznyelvi kifejezés is deformálódik az utcanyelvben:

Busz!

Vusz!

Vasz!

Szevasz!

Szvasz!

Szész!

Szia!

Sziúcska!

Vész!

Egyre jobban terjed a „Kész van” „Semmi más” mondat helyett az *alma* mondat értékű „szó” is. Jelenthet „Pont”-ot is.

A „Menj innen! „Indulj az utadra!” felszólítás gyakran elhangzik a köznyelvben, így az állandó szókapcsolatok közé sorolhatjuk. Utcanyelvi változataiban más szembeűnő jelentéget tapasztalhatunk. Az egész mondatot helyettesítik egy mozgást kifejező igével, azaz a „menj” és az „indulj” felcserélődik egy dinamikusabb, szellemesebb, stilisztikailag durvább, de hangulatosabb igével. Jellegzetes jegyéből csupán

a felszólító mód marad meg, de ez is szigorúbbá válik, mivel az egyes szám második személyére sűrítődik:

Lökődj!

Tágulj!

Gőzölj!

Füstölj!

Rándulj!

Osztódj!

Robogj!

A pajkosság, a játékosság, a szóalkotási módok korlátlan kiaknázása a felsorolt példákban akkor deríthető ki igazán, ha gyűjteményünkből előkerül a megcsonkított, megrövidített utcanyelvi frázisoknak kétszer ejtett alakja, a mondat értékű felszólító igéknek pedig a megismételt első szótagja:

Pl: *Busz-busz!*=szervusz

Vasz-vasz!=szervusz

Vusz-vusz!=szervusz

Kösz-kösz!=köszönöm szépen

Kösz-kösz!=köszönöm szépen

Tá-tágulj!=Menj innen! Indulj innen!

Gő-gőzölj!=Menj innen! Indulj innen!

Fü-füstölj!=Menj innen! Indulj innen!

Beszédhelyzetekben az ilyen szókapcsolatoknak a legkülönbözőbb formáival és keveredésével találkozhatunk:

- „ – Szépsz! Nem jössz velünk?
– Szépsz! Nem enged az öregtökös.”

● „Hát akkor én megyek. *Kösz* szépen a *lovét*, holnap eljövök megint. *Viszontlát!*”

„ – *Vasz*, Sanyika! *Mi újs?*

– *Szvasz!* Semmi.”

„ – *Busz-busz!* Délután várlak!

– *Busz-busz!* Négyre ott leszek.”

„*Ájde! Füstölj!* Elég volt belőled! Nem érted?
Fü-füstölj!”

HÍÍÍ!

Bár az utcanyelvre jellemző a tudatos rövidítés, a hosszú szavak és összetett mondatok szándékos kerülése, mondat-szavak tekintetében mégsem nevezhető gazdagnak. A használatban levő köznyelvi mondatszók nagyon ritkán változtatja meg, nem sokat törődik meglétükkal, hiányukkal vagy átalakításukkal. Csak a két népszerű akarati mondatszó, a *Nyugi-nyugi!* és a *Hallgi-hallgi!* tartja magát erősen, mert nagyon gyakran halljuk a velük egyenértékű mondatok helyett.

Izgatott személyek megnyugtatóására szolgál a *Nyugi-nyugi!*, vagyis a „Nyugodj meg!”, „Maradj békén!” mondatokat helyettesíti; az elhallgattatásra, csitításra, csendteremtésre pedig a *Hallgi-hallgi!* használatos, amely a „Maradj csendben!” „Legyél csendben!”, „Hallgass!” mondatoknak felel meg. Az utcanyelv e mondatszók rövidített alakját is használja: *Nyugi!* *Hallgi!*

Az akarati mondatszók közül még néhányat találhatunk, ha jobban körülnézünk az utcanyelvben:

1. Személyek kergetésére, elűzésére szolgáló mondatszó:
Cöki! Hííí! Is!

Ezek feltételezhetően az állatkergetőkre vezethetők vissza.

2. Mozgásban, futásban levő személy megállítására használt mondatszó:

Nettene! Hőhehe!

Szintén az állatkergetőket fedezhetjük fel bennük.

3. Személyek biztatására, bátorítására szolgáló mondatszó:

Hájdegyerünk!

Feltételezhetően a szerbhorvát Hajde – menj, gyere jelentésű, vagy a magyar népnyelvi Hajde! mondatszó az összetétel előtagja.

4. Személyek hívogatására, csalogatására szolgáló mondatszó:

Hajde! Kámán! Kámánboj! Igyiszudá!

Ezek főleg idegen eredetűek. Hasonló jelentésű orosz, angol kifejezések, felszólító mondatok elemeinek egybeesésével jöttek létre.

A párbeszéd összefüggésére vonatkozó mondatszók közül az igenlő feleletet és a tagadó feleletet találjuk meg az utcanyelvben.

Igenlést fejez ki a *Ja! Jesz! Jeszbojz!*, a *Nó! Náj! Naó! Nyetnyet!* pedig a tagadást kifejező mondatszó.

Az érzelemkifejező mondatszók köznyelvi formái az utcanyelvben funkciót változtathatnak. Köznevesülnek, és megszűnik indulatszó értékük. Mint köznevek élnek tovább az utcanyelvben, és rámutatnak a személyek jellegzetes tulajdonságaira:

piha=nem kívánatos személy;

sejhaj=mulatós, mindig jókedvű személy;

hahaha=mindig nevető személy;

hihi=mindig nevető személy.

Néhány hangutánzó mondatszó is főnévként használatos az utcanyelvben:

csingilingi=leány, aki sok ékszert visel;

cifcif=sietős, szaladós személy;

bruhaha=mindig nevető, jókedvű személy.

Valamennyien hallottunk már ehhez hasonló párbeszédet:

● „– No, hála a jó istennek. *Piha!* Most aztán *hájdegyerünk!* Én itt nem maradok ezzel a *görlökkel*, egyik *piásabb*, mint a *másik*. *Kámán!*

– *Jeszbojsz*. Csak *leguberálom* a *lővét* a *pincérnek*, és *lódulhatunk*.”

● „Aranyos kis *csingilingi*. Várjál, majd megszólítom.”

● „*Igyiszudá!* Mer nem várlak tovább.”

● „*Náj, náj*, ennek nem lesz jó vége!

– Igazad van, atyafi, inkább beszéljünk a *pókkal*.

– *Ja*.”

SPORHETVIX! SPORHETVIX!

Az utca nyelvében olyan állandó szókapcsolatokkal is találkozunk, amelyeket kiáltózásnak, kiabálásnak nevezünk. Ezeknek az állandósult kapcsolatoknak hírértékük van, tehát közlőjük bizonyos céllal, bizonyos funkcióval teremtette meg őket. Nemcsak állandósult frazeológiai jellegükkel különböznek a köznyelvi szövegektől, illetve a közönséges mondatoktól és a köznyelv állandó szókapcsolataitól, hanem egyéb hangtani, hangsúlybeli és hanglejtésbeli szempontból is eltérnek tőlük.

Mivel az átlagos beszéd hangerejénél jóval erősebben ejtik őket, intenzívebben hatnak, kiemelkednek. Mondathangsúlyuk szokatlan helyen jelentkezik, attól függ, mire akarják a kiáltók felhívni a figyelmet, melyik a legfontosabb rész, amely az újat, a lényeges közölnivalót tartalmazza. Hangmagasság tekintetében is különlegesen hatnak, mert eltérnek a középhangsávtól. A beszédsebesség is elég szokatlan ezekben az alakokban, leginkább gyors, hogy a közlés megismétlődhessen.

Rendszerint éneklő hanglejtésűek, és többször ismétlődnek. Mindegyiknek az a célja, hogy maximálisan felhívja a kívülállók figyelmét. Felszólító módú igék szerepelnek bennük, de ezek el is maradhatnak. Sok közülük csak része, valamilyen közlési okból megmaradt darabja egy teljesebb hírnek, egy logikusabb gondolatnak, kerek mondatnak. Rendeltetésük különféle, de céljuk leginkább adásvétel, portéka-kínálás. Például:

Itt a *meleg*, a *meleg*! (A gesztenyesütő közlése)

Itt a *finom*, a *finom*! (A gesztenyesütő közlése)

Fésűt vegyenek, fésűt vegyenek, fésűt vegyenek! (A fésűárus közlése)

Halat! Halat! Halat! (A halaskofa közlése)

Új beszállás! Új beszállás! (Az ördögmalmos közlése)

Haj spráj! Haj spráj! (A hajlakkot áruló közlése)

Meleg kukoricát! Meleg kukoricát! (A főttkukorica-árus közlése)

Rossz vasaaaat! Rossz vasaaaat! (A hulladékgyűjtő közlése)

Politikahétnapmagyarszó! Politikahétnapmagyarszó! („Politika, 7 Nap, Magyar Szó”) (Az újságárus közlése)

Új-ság! Új-ság! (Az újságárus közlése)

Tollat veszek! Tollat veszek! (A tollszedő közlése)

Dinnyét! Vegyenek! Dinnyét! Vegyenek! (A dinnyeárus közlése)

Sporhetvíx! Sporhetvíx! (A tűzhelytisztító szer árusának közlése)

Az utcai kiáltozás néha egész rímes sorokká vagy mondókává kerekedik, és így kiabálják utcahosszat:

Fa-zekat! Lá-bost fol-tozni!

E-sernyőt dró-tozni, dró-tozni!

(A drótos közlése)

Tollat! Tollat!

Toll van-e eladó?

*Kakastollat,
Pulykatollat,
Mindenféle fajta tollat
Máma megveszünk!*
(A tollszedő közlése)

TÚRÓÉ MEG MÁKÉ...

- „– Mé bántod ezt a *csajt*?
– *Túróé.*”
- „– Mé gyütté ide a bandába?
– *Túróé meg máké.*”
- „– Mé picsogsz?
– *Túróé meg máké.*”

Ilyen szókapcsolatokkal gyakran találkozunk az utcanyelvben és a nyelvileg igénytelen személyek szövegeiben. Egy állandó ellenállásról, feszültségről, ingerlékenységről tanúskodnak, egyszersmind fegyverül is szolgálnak a kérdezettnek, hogy ne faggassák, ne kérdezzessék, mert nem hajlandó felelni, vagy valamilyen titkolt dolgot elárulni, esetleg rest válaszolni a feltett kérdésre. Néha tréfálkozni kíván ezekkel a szókapcsolatokkal:

- „– Hogy hívnak?
– *Nekeresd János.*”
- „– Hun vótá?
– *Az áristomba.*”

- „ – Hová mész?
– *Kukutyinba zabot hegyezni.*”
- „ – Hová mész?
– *Oda, ahova a király is gyalog jár.*”
- „ – Hová mész?
– *Paksra.*”
- „ – Hová mész?
– *Anyádba.*” (durva)
- „ – Hová mész?
– *Kisfaludra nagy fazéké.*”
- „ – Mit csinálsz?
– *Kislibát.*”
- „ – Mit csinálsz?
– *Keresem az eszedet.*”
- „ – Mi ez?
– *Alma.*”
- „ – Mi ez?
– *Tengeri herkentyűnek a billentyűje.*” (Főleg gyermeknek.)
- „ – Ki ez?
– *Nyavalyaország királya.*”

- „ – Ki ez?
– *Az apja fia.*”

Néha hosszabb mondóka is kerekedik ezekből az állandósult szókapcsolatokból:

- „ – *Fáj?*
– *Kösd be!*
– *Nehéz?*
– *Tedd le!*
– *Könnyű?*
– *Szaladj vele!*”

MIZÉ?

Dolgok, tárgyak neve vagy elvont fogalmak helyett gyakran töltelékszavakat használnak az utcanyelvet beszélők. Ez a jelenség a falvakban, külvárosokban, tanyákon elevebb, mint a városokban. A töltelékszavak a hosszú szavak, a nehezen ejthető kifejezések, az ismeretlen vagy egészen új szóalakok helyett jelennek meg a nyelvben.

- „Nyomd bele abba a *nyavalyába* azt a buszjegyet!” (jegylukasztó automata)
 - „Hozta a postás ezt a *hogymondjáromat*, és alá kellett írni.” (ajánlott levél)
 - „Tudom is én, azon az *izén* játszik ott a *disznó-klubba*.” (villanygítár)
- Ilyen töltelékszavak az *izé*, *nehézség*, *nyavalya*, *vacak*, *micsoda*, *hogymondjárom*, *hogyismondják*.

A kisebb méretű tárgyak megnevezésére egyre jobban terjed a *bigyó* kifejezés:

- „Mi ez a *bigyó*, ami itt lóg? Nagyon takaros.” (kisméretű fésű, amelynek egyik oldala tükör)
- „Annyi *bigyó* van a kezim, hogy olyan, mint a *karácsonyfa*.” (a karcsaton több apró arany tárgy csüng)
- „Szereled le róla azt a *bigyót*, minek az ott rajta?” (a táskán lógó kis kulcs)

Piszkálódásra alkalmas állandó szókapcsolatokkal is találkozunk, amelyek ezekből a töltelékszavakból álltak össze:

- „*Beleteszi a micsodába a micsodát.*”
- „*Izékedik az izével.*”

Néha a kérdést is úgy alakítják, hogy megtalálható benne, a *mit* kérdő névmásnak az utcanyelvi formája:

- „ – Tedd arrább azt az *izét!*
– *Mizét?*”

Gyakori a *mi* ragtalan kérdő névmás *mizé* alakja is, amikor a mondatban előfordult az „*izé*” töltelékszó.

- „ – Ez egy *izé*, no, nézd a!
– *Mizé?*”

Ugyancsak ezek a töltelékszók játszottak közre abban, hogy megszülessen ez a népszerű mondóka az egyszerűbb emberek nyelvhasználatában:

- „*Izé meg ecet*
Meg egy kiló meszet”,
illetve a *mit* kérdésre felelő változata:

- „ – Mi a *izét* akarsz?
– *Izét meg ecetet,*
Meg egy kiló meszetet.”

Ezt a mondókát rendszerint megelőzi a szövegben előforduló *izé* töltelékszó, és csúfolódásként is használják, hogy rápirítsanak a beszélőre az *izé* használata, alkalmazása miatt.

MIZÉRIKUS FAKTOROK

Egyetlen hang megváltoztatásának stilisztikai hatásáról az utcanyelvi példák is tanúskodnak. Urizáló, sznob társaságban például gyakran hallunk ilyen szavakat: *szolda*, *kult*.

- „Ne adj nekem több whiskyt, csak *szoldát* kérek.”
- „Nem iszunk, ez a *kult kólis*. Majd inkább veszünk *szokokat*.” (kólis=fertőzött, szok=gyümölcslé, szörp)

Ugyanilyen magatartásról tanúskodnak azok a kifejezések is, amelyekben a beszélő szándékosan nem engedi hasonulni, összeolvadni a nyelvben érvényben levő hangtörvények szerint a mássalhangzókat. Inkább külön-külön ejti mindegyiket, csak hogy kiváljon a tömegeből, s felhívja környezetét a figyelmét „szép” beszédére, fitogtassa „különleges” nyelvét.

- „Keserű a *falatja*, nehéz az egész élete, nincs egy rendes ruhája, sem *kabátja*, sem nadrágja. A *mokaszikája is rossz már*.”

- „Én igazán passzív vagyok, *közömbösen* viselkedem, ha ők ketten összevesznek, nem *szólalok* bele, nekem nem *derogál* az ilyesmi. Inkább addig kimegyek az utcára.”

Itt említhetjük meg azokat a szélsőséges eseteket is, amikor a beszélők mindenféle kifejezéssel feldíszítik mondataikat.

Az ilyen szövegből szépen kimutatható, hogy nincsenek tisztában a szavak jelentésével, keverik a fogalmakat, néha nem is értik, mit mondanak, de nem szeretnének lemaradni, nyelvi-
leg is haladni kívánnak a divattal:

● „Jaj, de *takaros* ez a kecses kis *tál*. Régen láttam ilyen *mizérikus edénykét*. Csak legyen pénzecském, én is venni fogok, meglepem magamat egy ilyenel.”

● „Micsoda aranyos kis *fésű*! Még *tükör* is van hozzá. *Izgalmas* nagyon. Nem is gondoltam, hogy csak húsz dinárt adtál ezért a *drámai dologért*.”

● „Én nagyon *pesszimista* személ vagyok. Most is tudtam előre, hogy leteszem a vizsgát. Nem is félek soha. Jobb *pesszimistának* lenni, mint keseregni, nyavalyogni.” (Helyesen: *optimista*.)

● „A közelmúltban voltunk náluk *levizítálni*. Nagyon helyes emberek, a *doki* is és a kedves felesége is, *sziporkázóan intelligensek*. *Durrovníkba* üdültek, ott van az ő *elefántcsontváruk*, néha tizenöten is laknak benne, mert nagy a retyerutya, a *brancs*.”

● „Én, uram, evvel a pár emléktárggyal csak kedveskedni akarok. A hitves feleségemnek, uram, az volt a *kívánalma*, hogy ezt *okvetetlenül* továbbítsam, hozzam ide.”

● „Ez egy olyan *faktor* volt, ugye, ami szerint beázik a tető, most aztán ki kell cserélni néhány rissz-rossz cserepet.”

● „Előbb a *modellt ülte egy fotográfna*, aztán került a színházba. Ott most a zenére táncol, ezért kapja meg az ír-noktú *minden hónapba* rendszeren a *neki járó havi járandóságát*.”

MIT JAVÍT A BOLERÓ-MESTER?

● „Kihíttuk, no oszt végre mikó kigyütt a *bolero-mester*, megcsinálta a *boleronkat*, mert nagyon csöpögött. De hogy ez milyen *litániáva* jár! Meg vámi köll, még ideér, mer a mesterek most nagy urak. Akkó még köllött valami *pöcök* hozzá, azé elment. Elment meg visszagyütt, vitte ki a *bolerót*, aztán meg be, a fürdőszoba tele lett vízze, a lakást berandította, összemáskálta. Mondom is a fiamnak, ha ez így lesz még ennyihányszó, én a *pszihijátorná* kötök ki” – halljuk egy bojlertulajdonos panaszát. Ez az angol műszó és a hasonló idegen eredetű kifejezések bizony elég sok gondot okoznak az egyszerűbb embereknek. A rohamos fejlődés és az életszínvonal emelkedése folytán a technika vívmányai minden lakásba, otthonba eljutnak, s a nyelv nem győzi azonnal a megfelelő magyar névvel ellátni őket. Először is idegenül, majd pedig szerbhorvátul halljuk, szakkönyv lapozgatása nélkül képtelenek vagyunk kideríteni a magyar megfelelőjét, így a szavakat a magunk módján idomítjuk nyelvünkhöz, szerkezeti adottságai szerint. Sok népetimológias szóalak születik így, és bőven teremtünk furcsa hangzású kifejezésekből egyszerűbbeket. Ezek az elferdített szavak aztán szájról szájra szállnak, néha kinevetjük a használót, néha pedig észrevétlenül mi is így mondjuk tovább:

női kézitáska=*ridikli* (retikül) (fr.)

melegvítároló=*bolero* (bojler) (ang.)

zsúrvekni=*roloványe* (rolovana vekna) (szh.)

tömény állati takarmány=*koncert* (koncentrat) (szh.)
elmeorvos=*pszichiátor, piciátor* (psihijatar) (szh.)
csukott cipő=*mokaszika* (mokasinka) (szh.)
képernyő=*ekra, ekrány* (ekran) (szh.)
mezőgazdasági mérnök=*agromókus* (agronómus) (gör.-lat.)
röntgenkészülék=*rözgöny* (Röntgen) (ném.)
tudószűrés=*flórázás* (fluorografisanje) (szh.)
alapzat=*fundamenta* (fundamentum) (lat.)
képrádió=*vízió* (televízió) (gör.-ang.)
ágydívány=*mikamír* (rekamié) (fr.)
érelzáródás=*infrakt* (infarktusz) (lat.)
mosdó=*labavó* (lavabo) (lat.)

Ugyanez a jelenség ritkábban ugyan, de a tulajdonnevek használatában is előfordul:

Titvicki=Tikvicki (családnév)
Cicvarik=Cicvarić (családnév)
Paszojevics=Spasojević (családnév)
Nasada=Nataša (női utónév)
Pasenija=Spasenija (női utónév)
Cetlána=Svetlana (női utónév)
Zrávkó=Zdravko (férfi utónév)
Panyor=Spanyolország (országnev)
Durrovnik=Dubrovnik (város)
Harkáj=Harkány (gyógyfürdő neve)
Vietmán=Vietnam (országnev)

A felsorolt példák legtöbbszörben szokatlan a hangsor a magyar ajkúaknak, mássalhangzók torlódnak egymás mellett, s ezt a beszélők igyekeznek elkerülni.

A ROKOLYA SEM MINDIG „ROKOLYA”

Egymástól távol eső magyarlakta falvak szívósan őrzik annak a nyelvjárásnak a jellegzetességeit, amelyből egykor kiszakadtak. Tájszavaikra nemcsak a nyelvjáráskutató figyel fel. Hangzatosságukkal, néha furcsa alakjukkal magukra vonják az utcanyelv beszélőinek figyelmét is, eljutnak a más környezetben élők és másképpen beszélők fülébe, s így a piszkálódás, az ironizálás szolgálatába szegődnek. Használóik nem durván sértegetni, csak gúnyolni kívánják társaikat, inkább magukat szeretnék kiemelni, elkülöníteni az egyszerű, a nyelvjárást beszélő társadalomtól, s ilyen módon megnevetetni a hallgatóságot, bizonygatni a környezetnek, hogy ők már a felsőbb rétegbe jutottak, a tájszavakat nem a megértés, a helyes és lényeges mondanivaló kifejezésére használják, hanem betétül a beszéd színezésére, a hangulatkeltésre.

- „Ezt a *rokolyát* fel nem vettem volna semennyi pénzért.”
(Közönséges kockás szoknyáról van szó.)
- „De belebújtá a *szűrödbe*, tán fázó?
(Szövetből készült télikabát.)
- „Jó mossad ki ezt a *zsétárt*, mer én ebbül ugyan nem *pijállok* egy kortyot se, még ilyen randa.”
(Pohár.)

- „Idd meg te ezt a *föcstejet!*”
(Zavaros víz.)
- „Akár egy madárijesztő, úgy néz ki ebben a *gubában!*”
(Irhabunda.)
- „Magára húzott három *dakut* meg három *szakát.*”
(Kabát és harisnya.)

A tájjellegű ruhák, cipők, a néprajzi tárgyak neve itt a megfelelő köznyelvi fogalmakra száll át a funkció, a hasonlóság vagy valamilyen más közös tulajdonság alapján:

puliszka=kukoricaliszból készült étel→sületlen kenyér

címer=kukorica virágja→magasra fésült haj

fityóka=piciny pálinkásüveg→részeg ember

Néhány ige is előfordul ebben a szerepben:

klantzog=lépked, miközben a lábbeli le-feljár a lábán→megy

tilol=kendert feldolgoz→ver

gurudzsmál=megront→ver

FESTJEK VAGY NE FESTJEK?

A suksük nyelvről már nemegyszer szóltak a nyelvészek, káros hatásáról példákat mutatnak be a rádióban és az újságok nyelvművelő rovatában, némely vidéken mégis tovább él és virul, sőt újabb formáival tarkítja a beszédet.

Mifelénk több típusával találkozunk ennek a jelenségnek.

1. A kijelentő mód helyett a felszólító módot használja a beszélő, anélkül, hogy szándéka a felszólítás volna.

- „Mikor *kiöntsük* a vizet, nagyon megszalonnásodik a föld.”
- „Csak *írassuk*, csak *írassuk* azt a sok papírt, az ügyvéd meg szedi a pénzt, oszt se vége, se hossza az egésznek.”
- „*Lássa, lássa!* Mondtam én, hogy nem lesz ennek jó vége, *lebuknak* a kölkök.”

2. A beszédben váltakozik a kijelentő és a felszólító mód, s a hangok egymásra hatása is közbelép:

- „*Taníjja* meg, hogy ne szórja szét azt a tökmagot!”
- „*Híjjátok* ide azt a csajt!”
- „Mé nem *szálijja* el nekem is ezt a pár ládát a piacra? Ha szépen megkérem, ugye *elszállítsa?*”

3. A felszólító mód helyett kijelentő módot használnak:

● „Azt mondta, hogy festetni akar velem, és mikor oda-mentem, akkor meg azt mondta, hogy ne *festjek*. Hát most mit csináljak, *festjek* vagy *ne festjek*?”

● „*Futjunk* az állomásig, másképp lekéssük a vonatot!”

4. Ha visszautasítanak valamit, s hogy ezt jobban hangsúlyozzák, de nehogy megsértsék a társukat, a felszólító módot használják a kijelentő mód helyett:

● „Ezt nem szeretem.=*Ezt nem szeressem.*”

● „– Akarsz dinnyét? – *Nem, nem szeressem.* = Akarsz dinnyét? – Nem, nem szeretem.”

Ez a forma főleg ennél az igénél jelentkezik, a többinél egyelőre még szerencsére nem talákoztunk vele.

GÖRÖG, MAGYAR ÉS JÚGÓ

A szócsonkítás érdekes példájával találkozunk az országnevekben. A rövidítés gyakran használatos, akár a „napraforogók” nyelvét figyeljük, akár a köznyelvet vizsgáljuk. Nagyon népszerű jelenség, és a beszédhelyzetekből az derül ki, hogy alkotóit és használóit nem csupán az időmegtakarítási szándék vezérli, hanem az urizálás, a dicsekvés, a kivagyiság is:

● „Mi *Görögben* nyaraltunk, s mondhatom, ragyogón éreztük magunkat.”

● „Én csak *Görögben* veszek magamnak cipőt, ott remek *stiklákat* lehet kapni.”

● „Az egész *szerelest Németben* vettem, láthatod ezen a kabáton is, milyen *klassz*.”

● „Hozok neked *Németből* ruhaanyagokat, majd meglátod, milyenek azok.”

● „Majd *Olaszban* veszünk függönyt, ez nekem nem kell.”

● „Most gyüttek haza *Magyarbú*, ott voltak egész héten.”

● „Meghívtam a *dokit Júgóba*.”

- „*Spanyolban* nyaraltunk, csak látnátok, hogy ott mi van!”
- „Sok *fagyit* ettünk *Spanyolban*.”
- „Az idén körutazást csinálunk *Olaszba*, *Franciába* meg *Spanyolba* csináljuk ezt az utat a *zsozsónkkal*.”

Íme még néhány népszerű csonka országnév: *Angol*= Anglia, *Csezkó*= Csehszlovákia, *Lengyel*= Lengyelország, *Török*= Törökország.

Ezek az elnevezések napról napra közkedveltebbek, és sajnos, egyre gyakrabban hallhatjuk őket mindenfelé.

HA A „LEG” MEGHÍZIK

● „Mondtam én annak az úriasszonynak, hogy vigyázzon a jegyre, mer elveszti, kiesik a kezibül, akkor büntetést fizet az ellenőrnek. Rám se hederintett. No oszt mikó má le kellett volna szállni, megjelent ám a kéksipkás kérni a jegyeket. Nem tanáta sehun se. Nagyon szépen vót ötözve, de hiába, az ellenőr tüle is kérte a jegyét. Nincs pardon, még ha *leg* is.”

● „ – Mára vót a legmelegebb nap, de бүdös meleg vót.
– *Leg*.”

● „ – Ez a legrandább *spinkó*.
– Hát, a *leg*.”

Nemcsak időmegtakarítási szándék, hanem kényelem, nemtörődömség jellemzi azokat, akik a *leg* szócskát ilyen önkényesen leszakítják a felsőfokban álló melléknévről, és magányosan, a melléknév nélkül alkalmazzák. Valószínűleg a szerbhorvát „*naj*” szócska hatására jelentkezik. Használata falvainkban egyre jobban terjed.

● „ – Ez a *debela* mondta? Jobb vóna, ha hallgatna. Fogja csak be a száját, ő a legkövérebb.

– *Leg*, hát, oszt még ő mondi amazoknak, hogy keveset egyenek, ú meg nem győzi tömni magába az ételt. Csak úgy *őröl*.”

A szövegben a melléknév rendszerint már előfordult egyszer felsőfokban, s ez a csonka *leg* formája csak ismétlés-ként hangzik, de terjedését nem ártana meggátolni, hiszen amellet, hogy teljesen önkényes az ilyen alkalmazása, értelemzavart is okozhat.

HOL „MAGA”, HOL „TE”

● „Nem szeretek én ezekről a dolgokról beszélni. De hát különben is . . . *Skinuću sve sa ledja. Dosta mi je. Ja idem odavde.* Már a jövő hónapban kereshettek helyettem mást. *Meni je dosta svega. A többiek zabusálnak,* én meg *gürizek*, mint a ló, de ha kérek valamit, akkor azt mondják, hogy *nemamo para.* Találtam én már magamnak jobb helyet. A *lics-ni dohodak* nem érdekel, de ott legalább bírok dolgozni, adnak lehetőséget. *Ako ti se ne svidja, žalim slučaj*” – mondja felettesének a beosztott. A beékelt szerbhorvát mondatokat – amelyek gyakran hibásak is – nemcsak azért használja, mert a szerbhorvát ajkú kartársak mondatait idézi, s nem is azért tüzdeli a mondanivalójába őket, mert nem ismeri magyar megfelelőjüket – pedagógusról van szó –, hanem használatukkal oldódik a lámpaláza, felbátorodik, végre meg meri mondani az igazat. Gyakoriak az ilyen beszédhelyzetek minden körben, de különösen akkor, ha nézeteltérésről, nehéz ügy tisztázásáról van szó.

Az ilyen felbátorodás másik fajtája úgy nyilvánul meg, hogy a beszélő néhány mondatban tegezi a hallgatót. Rend szerint a súlyosabb értékű mondatoknál fordul elő a tegeződés, az epésebb hangulatot tükrözik az efféle betétek:

● „ – Nagyon is jól hallottam, mikor maga megparancsolta neki, hogy vigye el még ma a csöveket. Persze a taknyos elengedte a füle mellett. Mondta neki? Emlékezzen csak vissza, igazgató elvtárs!

– Igen, tegnap reggel.

– No. Ugye mondom! Persze ő tudja, hogy a *dirítő*l nem kell tartani, mert az kebelbarátja az apjának, nem vitte el a csöveket, máma rám telefonált az *upravnik*. *Te vagy a hibás, igazgató elvtársam, nem én. Miért nem fogod fölön azt a srácot?*”

● „ – Átolvastam az egész dokumentációt.

– Köszönöm. Látta, hogy még hiányzik egy-két bizonyíték?

– Nem hiányzik onnan már semmi! Mindenki megmondta a magáét.

– Ez nem áll. Még három irodaival nem folytattak beszélgetést. *De ez rajtad múlik. Biztosan te nem akarsz, hogy azokkal is megtárgyalják a dolgokat.*

– De igenis, hogy akarom, csak azok nem őszinte emberek.

– Ha maga így gondolja?!”

● „Tegye arrább ezt a nagy kosarat! Nem tudok közlekedni. Tegye no! *Te süket, nem hallod, hogy vidd arrább azt a vercajgot?*”

ÉS VÉGÜL . . .

Olvassuk el még egyszer Beretka Pál becsei lakos levelét a Közös Íróasztalunk rovatban. Megjelent a Magyar Szó 1978. november 12-i számában.

Édes anyanyelvünk

Az autóbusz simán száguld az új műúton. Egyenletes ringása és monoton zúgása altatólag hat az utasokra. Nem csoda hát, ha egyesek kényelmesen elhelyezkedve a puha üléseken szunyókálni kezdenek. Vannak kitartóbbak is, akik az elsuhanó táj egyhangúságában keresik az érdekesebb jelenséget. Csak néhányan csevegnek, ők is letompított hangon. Az ember azt hinné, hogy valami bizalmas közölnivalójuk van egymással, pedig csupán a szundikálókra való tekintettel csökkentették a hangjuk erejét.

Már-már engem is magával ragad ez az álmosító hangulat. Szemhéjam mind nehezebben mozog, hiába igyekezem felfedezni az elsuhanó táj szépségét, elringat a busz. Szunyókálok én is. Félálomban hallom az előttem ülő fiatalok csevegésének szófoszlányait. Nem is ügyelek rájuk. Valószínűleg egyetemisták lehetnek, akik a hétvégét otthon családi körben töltötték, s most térnek vissza a fővárosba, hogy nekilássanak az újabb hét nehéz munkájának. Nem sokat ügyelnek az uta-

sokra, gondtalanul csevegnek. Mind tisztábban hátraszűrődik a beszéd témája. Akaratlanul is odafigyelek.

– Tudod – hallom az előttem levő ülésről –, szoltam a kévának, hogy okvetlenül menjen be a szocijálba, s szúrja le annak a górénak azt a potvrdat, amit vittem neki a fakultétról, mert különben ode a decsji dodáták. Mondta is a fater, hogy kell is az a kis lóvé, ha másra nem, hát dzsepárácnak. Tudod, fiam, így a fater, amit a domba kell fizetni, azt mi a mutival zarádizzuk egykettőre, mert elég magas a dnevnica. Szóval meghagytam, hogy intézkedjen a sztári.

– Nekem sokkal könnyebb – hallom a szomszéd ülésről. – Az én csálém szávet-tag az egyik opstinszki szizben. Elintézte, hogy megkapjam a sztípit. Így a lóvé kérdése el van intézve. Igaz, hajt is a fater, hogy rendszeresen látogassam a predáványékat, mert minden iszpit után referálni kell, hogy állok. Vigyázni kell, nehogy odletizzon a sztípi. Pedig a Cico...

Itt a hangja annyira lecsökkent, hogy csak enyhe zümmögés szűrődött a hátsó ülések felé. Valószínűleg intimebb területekre terelődött a beszéd fonala, amit már igazán nem kell tudnia senki másnak, rajtuk kívül. Ismét az elsuhanó tájat igyekeztem szemlélni. Gondolataim azonban mindegyre visszatértek arra a sokat hangoztatott jelszóra: ápoljuk, őrizük édes anyanyelvünket!

